

μεναι προβολαί ήστόχησαν. Ίνα δὲ ὁ σκοπὸς οὗτος ἀσφα-
λέστατον ἐπιτευχθῆ, αἰρουμένης πάσης ὑπονοίας περὶ προση-
λυτισμοῦ, ἐπῆλθε διὰ τῆς πρώτης τῶν παπικῶν διατάξεων
ὁ χωρισμὸς τῆς Ἐπιτροπῆς διὰ τὰς ἀνατολικὰς ὑπαθέσεις»,
ἀπὸ τῆς Προπαγάνδας οὐχὶ δὲ μόνον, «ὅπως ἀρθῆ ἡ παρε-
ξήγησις παρὰ τοῖς Οὐνίταις, ὅτι ὁ Πάπας ἐπιθυμεῖ νὰ ὑπο-
τάξῃ τοὺς Ἀνατολικοὺς ὑπὸ τὸν λατινικὸν ρυθμὸν» ὡς δια-
τείνεται τὸ παπικὸν ὄργανον, ὁ Ρωμαῖος Παρατακτητής.
Ἄλλ' ἐχέτω ἀτρέμας Βενέδικτος ὁ ΙΒ'. Ἐὰν ἡ παπικὴ Προ-
παγάνδα ἐν χρόνοις ζοφεροῖς διὰ τὴν ὀρθόδοξον Ἀνατο-
λικὴν Ἐκκλησίαν ἐναυάγησε πρὸ τοῦ ἀκλονήτου βράχου τῆς
ὀρθοδόξου ἀληθείας πιστεύουιν ἀκραδάντως, ὅτι ὑπὸ τὴν
ζωογόνον πνοὴν τῆς ἐλευθερίας, ἣτις νέαν ὑπασχνεῖται, ὅτι
θὰ ἐμφυσήσῃ ζωὴν εἰς τὰς ὀρθοδόξους ἐκκλησίας ἐκάστας
καὶ θὰ συσφίξῃ στενώτερον τὸν ἀνέκαθεν συνδέοντα αὐ-
τὰς πρὸς ἀλλήλας δεσμὸν τῆς κοινῆς πίστεως, νέαι καὶ θὰ
σφρηλατηθῶσι πανοπλίαι πρὸς ἀπόκρουσιν τῶν ποικίλων
φανερωῶν ἢ ὑπόυλων ἐπιθέσεων τοῦ πολυμηχάνου καὶ
ὑπερφύλου Παπισμοῦ. *Cauesat consules* ἐπιφωνοῦμεν
πρὸς τοὺς πεπνυμένους ἀρχηγοὺς τῶν αὐτοκεφάλων ὀρθο-
δόξων ἐκκλησιῶν τῆς Ἀνατολῆς!

† Ὁ Σελευκείας Γερμανὸς

ΑΠΟΠΕΙΡΑΙ

ΠΕΡΙΟΡΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΚΑΤΑΡΓΗΣΕΩΣ ΤΟΥ ΟΙΚ. ΠΑΤΡΙΑΡΧΕΙΟΥ

ΚΑΤΑ ΤΗΝ ΒΥΖΑΝΤΙΝΗΝ ΕΠΟΧΗΝ

— 336 —

ΠΙΣΤΑΙ: Ζαχαροῦ τοῦ Ρήτορος Ἐκκλ. Ἱστορία, ἔκδ.
Ahrens καὶ Krüger, 1899 σελ. 56 κξ.—Εὐαγγρίου,
Ἐκκλ. Ἱστορία, Γ', γ' κξ.—Παχυμέρους, Ἱστο-
ρία, ἔκδ. Βόννης, τόμ. I, σελ. 449 κξ.

Τῷ 451 ἐπὶ τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ συνεκροτή-
θη, ὡς γνωστὸν ἢ ἐν Χαλκηδόνι Δ' οἰκ. σύνοδος, ἣτις κατε-
δίκασε τὸν μονοφυσισμὸν, διὰ δὲ τοῦ 28ου καν. αὐτῆς
ἀνεγνώρισεν τὴν ἐπὶ τῶν ἀρχιεπισκοπῶν Ἀσιανῆς (Ἐφέσου)
καὶ Ποντικῆς (Καισαρείας) δικαιοδοσίαν τοῦ Κων)πόλεως
καὶ ἀπένειμεν αὐτῷ Ἰσα πρὸς τὸν Ρώμης πρεσβεῖα τιμῆς
Εὐθὺς μετὰ τὸν θάνατον τοῦ αὐτοκράτορος Μαρκιανοῦ, οἱ
μονοφυσῖται Ἀλεξανδρεῖς ἐφώνευσαν τὸν ἐπιβληθέντα αὐτοῖς
ἐπίσκοπον Πρωτέριον, ὀχλαγωγικῶς δὲ ἀνύψωσαν εἰς τὸν
ἐπισκοπικὸν τῆς Ἀλεξανδρείας θρόνον τὸν μονοφυσίτην Τι-
μόθεον, ἀλλ' ὁ νέος αὐτοκράτωρ Λέων ὁ Α' (457—474)
ἐξώρισεν αὐτόν, ἀποστείλας ἐκεῖ ἄλλον ἐπίσκοπον. Τὸν
Λέοντα ἀποθανόντα διεδέχθη ὁ ἐπὶ θυγατρὶ γαμβρὸς αὐτοῦ
Ζήνων (474—475), ὅστις ὡς Ἰσαυρὸς καὶ ὡς στηριζόμενος
ἐπὶ τῆς ἐξ' Ἰσαύρων ἀποτελουμένης αὐτοκρατορικῆς φρου-

ρᾶς, ἦτο λίαν ἀντιδημοτικός, εἰς ἐπίμετρον δὲ ἡ βασιλομή-
 τωρ καὶ πενθερὰ αὐτοῦ Βερίνα ἐπέδιωκε νὰ φέρῃ εἰς τὸν
 αὐτοκρατ. θρόνον τὸν ἀδελφόν τῆς Βασιλίσκου. Ὁ λαὸς τῆς
 Κων)πόλεως ἐξηγέρθη ἐπὶ τέλους, παρεκτραπεῖς εἰς ἀληθῆ
 τῶν μισητῶν Ἰσαύρων σφαγῆν, ἀλλ' ὁ Ζήνων μετὰ τῆς συ-
 ζύγου αὐτοῦ προέλαβε νὰ δραπετεύσῃ ἐκ τῆς πρωτεύουσας.
 Ὁ νέος αὐτοκράτωρ Βασιλίσκος (475 — 477), στηριζόμενος
 κυρίως ἐπὶ τῶν μονοφυσιτῶν, προέβη, πρῶτον, εἰς τὴν ἀνά-
 κλησιν τοῦ ἐξορίστου Ἀλεξανδρείας Τιμοθέου, ἐνθουσιωδῶς
 γενομένου δεκτοῦ ἐν Κων)πόλει ὑπὸ τοῦ λαοῦ, καὶ δεύτερον,
 εἰς τὴν καταδίκην τῶν ἀποφάσεων τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου
 δι' αὐτοκρατ. διατάγματος (τοῦ «ἐγκυκλίου»), ὃ ἔσπευσαν ν'
 ἀποδεχθῶσι περὶ τοὺς 700 (ἢ 500) ἐπίσκοποι τῆς Ἀσίας,
 ὅχι ὅμως καὶ ὁ Κων)πόλεως Ἀκάκιος, ὅστις ἐτήρησε μᾶλ-
 λον στάσιν παθητικὴν. — Μετὰ τοῦ μονοφυσιτισμοῦ ἀνέζη-
 σαν αἱ ἀρχαῖαι ἀντιζηλίαι μεταξὺ τοῦ Ἀλεξανδρείας καὶ
 τοῦ Κων)πόλεως. Οἱ ἀρχιεπίσκοποι Ἀλεξανδρείας Ἰβάρως
 ἀνέκαθεν ἔφεραν τὴν διὰ τῆς Β' καὶ εἶτα διὰ τῆς Δ' οἴκουμ.
 συνόδου ἐξύψωσιν τοῦ Κων)πόλεως, ἐζήτουν δὲ νὰ περισώ-
 σουν τὴν ἐν τῇ Ἀνατολῇ πρωτεύουσαν αὐτῶν θέσιν. Κατὰ τὴν
 ἐν Ἐφέσῳ μονοφυσιτικὴν σύνοδον (449) ὁ Ἀλεξανδρείας
 Διόσκορος εἶχεν ἀποκληθῆ ὀικουμενικὸς ἀρχιεπίσκοπος¹).
 Ἐπὶ τὰ ἴχνη τῶν προκατόχων του ἐβάδισε νῦν ὁ Ἀλεξαν-
 δρείας Τιμόθεος· πείθει τὸν αὐτοκράτορα Βασιλίσκου νὰ
 περιαρίσῃ τὴν περιοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ οἴκουμ. πα-
 τριαρχείου, ἀνεξαρτῶν ἀπ' αὐτοῦ τὰς ἐκκλησίας τῆς Μ.
 Ἀσίας. Ὁ τῆς Ἐφέσου μητροπολίτης Παῦλος δὲν εἶχεν ἀ-
 ναγνωρίσῃ τὰς ἀποφάσεις τῆς ἐν Χαλκηδόνι συνόδου, χει-

¹ Mansi τόμ. I, σελ. 865, κατὰ τὸ περιωζόμενον λατινικὸν καίμενον
 «universalis archiepiscopus Dioscorus magnae Alexandrinae ci-
 vitatis».

ροτονηθεῖς ὄχι ὑπὸ τοῦ Κων)πόλεως, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἀρ-
 χαιοτέραν τάξιν ὑπὸ τῶν τῆς ἐπαρχίας ἐπισκόπων, δι' ὃ εἶχε
 κηρυχθῆ ἔκπτωτος τοῦ θρόνου. Ὁ Ἀλεξανδρείας Τιμόθεος
 ἐλθὼν νῦν εἰς Ἐφεσον συγκαλεῖ σύνοδον, ἐγκαθιστᾷ ἐκ νέου
 τὸν Παῦλον καὶ παραχωρεῖ αὐτῷ τὰ ἀρχαῖα τοῦ θρόνου αὐ-
 τοῦ δίκαια. Ζαχαρίας ὁ Ρήτωρ λέγει· «καὶ κανονικῶς αὐτῷ
 ἀποδίδωσι τοῦ θρόνου αὐτοῦ δίκαια, ὅπερ αὐτὸν ἀφείλεν
 ἢ ἐν Χαλκηδόνι σύνοδος, ἐκ κολακείας δοῦσα αὐτὸ τῷ
 θρόνῳ τῆς βασιλευούσης» (Ἐκκλ. Ἰστ. σελ. 65), Ὁ Εὐά-
 γριος ταῦτα ἀποδίδει ὡς ἐξῆς· «ἀποδίδωσι δὲ τῇ Ἐφεσίῳ
 καὶ τὸ πατριαρχικὸν δίκαιον, ὅπερ αὐτὴν ἀφείλεν ἢ ἐν Χαλ-
 κηδόνι σύνοδος» (Ἐκκλ. Ἰστ. Γ' στ'). Τὰ πράγματα βε-
 βαίως δὲν θὰ περιωρίζοντο μέχρι τοῦ σημείου τούτου. Ὁ
 Ἀλεξανδρείας Τιμόθεος εἶχε σκοπὸν νὰ προχωρήσῃ περαι-
 τέρω, κατὰ μέρος καὶ ἕτερον κατὰ τοῦ θρόνου τῆς Κωνσταν-
 τινουπόλεως κτύπημα. Ζαχαρίας ὁ Ρήτωρ πληροφορεῖ ἡμᾶς,
 ὅτι πρὸ τοῦ αἵματος ἢ σύγκλησις συνόδου ἐν Ἱερουσαλήμ, δι'
 ἧς θὰ κατεβιβάζετο τοῦ θρόνου τῆς Κων)πόλεως ὁ Ἀκά-
 κιος καὶ ἀπ' αὐτοῦ θ' ἀνεβιβάζετο ὁ Ἀλεξανδρεὺς μοναχὸς
 Θεόπομπος (αὐτ. σελ. 67), πειθήριον τοῦ Ἀλεξανδρείας Τι-
 मोθέου ὄργανον. Ὁ Βασιλίσκος ὡς αὐτοκράτωρ εἶχε βεβαίως
 κοινὰ συμφέροντα μετὰ τοῦ Κων)πόλεως, οὐδὲ συνέφερον
 αὐτῷ ἢ τοῦ Ἀλεξανδρείας ἐνίσχυσις καὶ ἐξύψωσις, ἀλλ'
 αἰσθανόμενος τὸν θρόνον αὐτοῦ μήπω στερεωθέντα, ἀφέθη
 νὰ ρυμουλκηθῆ ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ. Ὁ Κων)πόλεως Ἀκά-
 κιος πρὸ τοῦ κατενεχθέντος ἤδη κτυπήματος καὶ τοῦ μέλ-
 λοντος ἔτι νὰ κατενεχθῆ κατεξανέστη, ἀπεφάσισε νὰ ἐξέλ-
 θῃ τῆς παθητικῆς αὐτοῦ στάσεως καὶ ν' ἀντιδράσῃ, ἀναλαμ-
 βάνων τὸν ὑπὲρ τῶν ὄλων ἀγῶνα. Ἐξηρέθισε τοὺς μοναχοὺς,
 ὡς σύμμαχον κατεβίβασεν ἐκ τῆς στήλης αὐτοῦ Δανιὴλ
 τὸν στηλήτην, ἐκλείσε τὰς ἐκκλησίας καὶ γενικὴν ἐξήγειρε

κατὰ τοῦ αὐτοκράτορος Βασιλίσκου στάσιω, κηρύσσων αὐτὸν αἰρετικόν.

Εἰς ἐπίμετρον ὁ πρόην αὐτοκράτωρ Ζήνων μετὰ στρατοῦ ἐπήρχετο κατὰ τῆς Κων)πόλεως. Ἐν τοιαύτῃ θέσει εὕρισκό-μενος ὁ Βασιλίσκος ἐσκέφθη νὰ καταστείλῃ πρῶτον τὴν ἐσωτερικὴν στάσιω, ὑποχωρῶν εἰς τὸ θρησκευτικὸν ζήτημα. Ἐξεδόθη νέον αὐτοκρατορικὸν διάταγμα (τὸ «ἀντεγκύκλιον») ἀνακαλοῦν τὰ τοῦ προηγουμένου καὶ ἀποδίδου εἰς τὸν πατρι-αρχικὸν τῆς Κων)πόλεως θρόνον πάντα τὰ δίκαια αὐτοῦ. «Ἀποδοθῆναι δὲ καὶ τὰς ἐπαρχίας τῷ εὐλαβεστάτῳ καὶ ἀγιο-τάτῳ πατριάρχῃ καὶ ἀρχιεπισκόπῳ Ἀκακίῳ, ὡν τὴν χειρο-τονίαν εἶχεν ὁ θρόνος ταύτης τῆς βασιλίδος καὶ ἐνδόξου πό-λεως» δηλαδὴ τῶν νῦν ὄντων θεοφιλεστάτων ἐπισκόπων με-νόντων ἐπὶ τῶν οἰκείων θρόνων, μηδενὸς ἐκ τούτου προκρί-ματος γενόμενου μετὰ τὴν τούτων τελευτήν τῳ δικαίῳ τῆς χειροτονίας τοῦ εὐαγοῦς θρόνου ταύτης τῆς βασιλίδος καὶ ἐνδόξου πόλεως» (Εὐαγγρίου, Ἐκκλ. Ἱστ. Γ', ζ'). Ὡς ἐκ τοῦ χωρίου τούτου φαίνεται, ὁ αὐτοκράτωρ καὶ κατὰ τὴν τελευ-ταίαν στιγμὴν ἐζήτηε νὰ σώσῃ τὸν Ἐφέσου Παῦλον, ἀλλὰ μάταιος ὁ κόπος. Ὁ Ζήνων μετ' ὀλίγον εἰσέρχεται μετὰ στρατοῦ εἰς τὴν Κων)πολιν (477), ὁ Βασιλίσκος μετὰ τῆς γυναικὸς καὶ τῶν τέκνων αὐτοῦ ἀποσφάττεται ἐν Ἀκουσῶ τῆς Καππαδοκίας καὶ ὁ Παῦλος ἀπελευνεται τῆς Ἐφέσου. Ἡ τοῦ Ἀλεξανδρείας Τιμοθέου ἀπόπειρα, νὰ περιορίσῃ τὴν περιοχὴν καὶ τὴν σημασίαν τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριαρχείου ἐναντιώθησεν.

Παρήλθον ἕκτοτε ὑπὲρ τὰ ὀκτακόσια ἔτη. Ἐπὶ τοῦ θρό-νου τοῦ Βυζαντίου ἐκάθητο Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος (1261—1282), οὗτινος ἡ βασιλεία ὑπῆρξε ταραχώδης ἐκκλησιαστικῆ περιόδος. Ὁ Μιχαὴλ καθήμενος ἐπὶ θρόνου, οὐ ἐγένετο μὲν ἄξιος διὰ τῆς ἀπὸ τῶν Λατίνων ἀνακτῆσεως τῆς Κ]πόλεως, οὐ ἄμωσ τὸν νόμιμον μνηστῆρα, τὸν νεαρὸν Ἰωάννην, παρ-

ηγώνισε καὶ ἐτύφλωσεν, ἤσθάνετο ἀκροσφαλῆ τὴν θέσιω αὐτοῦ, ἐφοβεῖτο τὸ ἄδηλον μέλλον καὶ διὰ τοῦτο πλειστά-κισ ἐταπεινώθη πρὸ τοῦ πατριάρχου, ἐκλιπαρῶν τὴν συγ-γνώμην καὶ τὴν καθαγίασιω τῆς ἐκκλησίας. Ἄλλ' ὁ πατριάρ-χης Ἀρσένιος (1255—1260 καὶ 1261—1267) σοβαρῶς ἀντε-λαμβάνετο τῶν πατριαρχικῶν αὐτοῦ καθηκόντων καὶ τῆς πατριαρχικῆς τιμῆς. Ἦλθον στιγμαί, καθ' ἃς ἐν τῷ Βυζαν-τίῳ ὄχι ὁ αὐτοκράτωρ, ἀλλ' αὐτὸς ἦτο τὸ ὑπερέχον καὶ δε-σπότηον πρόσωπον, τὸ δ' ἀπ' αὐτοῦ προκύψαν σχίσμα τῶν ἀρσενιατῶν πολλὰ πράγματα καὶ ἀπογοητεύσεις παρέσχεν εἰς τὸν αὐτοκράτορα. Τὸ ζήτημα τῆς μετὰ τῆς Ρώμης ἐνώσεως τῆς ἀνατολικῆς ἐκκλησίας ἔφερεν εἰς τὸν πατριαρχικὸν θρό-νον Ἰωάννην τὸν Βέκκον (1275—1282), «ὄρμητιαν καὶ θερ-μουργόν», ὅστις πολλαχῶς ἐδέσποσε τοῦ πνεύματος τοῦ αὐτοκράτορος, ἀλλὰ καὶ μέχρι τοιοῦτου σημείου ἐξώθησε τὰς ἑαυτοῦ ἀπειτήσεις, ὥστε νὰ κατεξυνασθῆ ὁ ἐγωῖσμος καὶ ἡ ἀξιοπρέπεια αὐτοῦ (Παχυμ. Γ, σελ. 403-408). Ἐκ τῆς μέχρι τοῦδε πείρας Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος ἐνόησεν, ὅτι χρήσιμος αὐτῷ θ' ἀπέβαινεν ὁ περιορισμὸς τῆς ἐξουσίας τοῦ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου ἀλλὰ τίνι τρόπῳ θὰ ἦτο τοῦτο κατορθωτόν; Τὸν τρόπον ὑπέδειξεν ὁ Ἐφέσου Ἰσαὰκ, ὁ πνευματικὸς τοῦ αὐτοκράτορος πατήρ. Οὗτος, εἴτε διότι ἐζητήθη ἡ γνώμη αὐτοῦ, εἴτε αὐτόκλητος, ὑπέβαλεν αὐτῷ σχέδιον, ὅπερ καὶ εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ αὐτοκράτορος καὶ εἰς τοὺς ἑαυτοῦ μυχιῶνς πόθους ἀντεπεκρίνετο. «Ἦν δ' ὁ τὰς ὁρμὰς σφίσιω ὑπανάπτων ὁ τῆς Ἐφέσου Ἰσαὰκ, εἰς πατέρα τεταγμένος τῷ βασιλεῖ, οὐδεμίαν δ' ἔχων αἰτίαν ἀπεχθείας τῷ πατριάρχῃ παροῖσον τὸ τὰ δοκοῦντα συμπράττειν αἰρεῖ-σθαι τῷ βασιλεῖ, ἢ γοῦν τοῦτο μόνον ἢ καὶ δεῦτερον τὸ τὰ κατ' ἀνατολὴν πατριαρχικὰ ὑφ' αὐτῷ θέλειω ποιεῖσθαι, μηδὲν

ἀξιῶν πλέον ἔχειν τὸν πατριάρχην εἰς ἐνορίαν ἢ κατὰ μόνην Κων)πόλιν περιοριζόμενα, τὰ δ' ἔξω ταύτης ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους γίνεσθαι, ὧν δῆπου καὶ αἱ ἐνορίαι εἰσὶν» (αὐτ. σελ. 451). Οὐδὲν μείζον, οὐδὲν ἔλλατον ὁ Ἐφέσου συνεβούλευσε τῷ αὐτοκράτορι τὴν κατάργησιν τοῦ οἰκουμ. πατριαρχείου καὶ τὸν περιορισμὸν τῆς δικαιοδοσίας αὐτοῦ ἐντὸς τῶν τειχῶν τῆς Κων)πόλεως. Ὁ αὐτοκράτωρ Μιχαὴλ ὁ Παλαιολόγος προβαίνει εἰς ἔκδοσιν *νεαράς*, δι' ἧς ὀρίζει «τὰ ὅπουδηποτοῦν πατριάρχικα, ὅσα ἐν χώραις καὶ μοναῖς, ὑπὸ τοὺς ἐπισκόπους, ὧν αἱ ἐνορίαι, τελείν, . . . κολουεῖ τῷ πατριάρχῃ τὸ οἰκουμηνικὸν, ἐντὸς αὐτὸν περιορίζων τῆς Κωνσταντινου, μηδ' ἐνορίαν ὅσα καὶ τοῦ τυχόντος ἐπισκόπου προσνέμων» (αὐτ. σελ. 452). Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος νεαρὰ δι' εὐνοήτους λόγους φαίνεται ἀπολεσθεῖσα, τὰς δὲ εἰδήσεις ἔχομεν ἐκ τοῦ Παχυμέρους. Ὁ Ἐφέσου Ἰσαὰκ ἐνόμισεν, ὅτι ἐπέστη ἡ στιγμή τῆς ἐκπληρώσεως τῶν πόθων αὐτοῦ, τῆς ἀνασυστάσεως δηλονότι τῆς ἀρχαίας ἀνεξαρτήτου ἀρχιεπισκοπῆς τῆς Ἀσιανῆς. «Περιποίει τοῖς ἐπισκόποις αὐτοῦ, ταῦτὸν δὲ καὶ ἑαυτῷ λέγειν, τὰ τῆς Κων)πόλεως δίκαια» (αὐτόθι). Βεβαίως οὔτε οἱ σκοποὶ τοῦ Ἐφέσου ἤχθησαν εἰς πέρας, οὔτε ἡ δικαιοδοσία τοῦ Κων)πόλεως ἐμεινεν ἐπὶ πολὺ περιορισμένη ἐντὸς τῆς πρωτευούσης. Ἄν μὴ ζῶντος ἤδη Μιχαὴλ τοῦ Παλαιολόγου, πάντως ὅμως ἐπὶ τοῦ διαδόχου αὐτοῦ Ἀνδρονίκου ἡ δικαιοδοσία καὶ ἡ σημασία τοῦ οἰκουμηνικοῦ πατριαρχείου ἀπεκατέστη, οὐδὲ ἦτο δυνατὸν ἄλλως ἢ συμβῆ. Ὁ Κων)πόλεως ἐπανέκτησε τὴν ἐξέχουσαν ἐν τῇ Ἀνατολῇ θέσιν αὐτοῦ καὶ δὴ εἰς τοιοῦτον σημεῖον, ὥστε ὁ πατριάρχης Ἰωάννης ὁ Καλέκας ἢ Ἀπρηνὸς τῷ 1344, ἀναρεῶν τὰς παπικὰς τάσεις τοῦ πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου (1043—1058. Ἰω. Σκυλίτζη, ἔκδ. Βόννης, σελ. 643) ἐκό-

σμησε διὰ μετάξης καὶ χρυσοῦ τὴν πατριαρχικὴν καλύπτραν ὑπέγραφε δι' ὑακινθίνου μελάνης καὶ ἐξέφρασε τὴν ἐπιθυμίαν νὰ φορέσῃ πέδιλα ἐρυθρὰ (Νικηφ. Γρηγορᾶ, ἔκδοσις Βόννης, τόμ. II. σελ. 697 κξ.).

B. K. ΣΤΕΦΑΝΙΔΗΣ

Η ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ

ΤΗΣ ΠΑΤΡΙΑΡΧΙΚΗΣ ΚΑΙ ΣΤΑΥΡΟΠΕΓΙΑΚΗΣ ΜΟΝΗΣ

ΤΟΥ ΑΓΙΟΥ ΔΙΟΝΥΣΙΟΥ ΤΟΥ ΕΝ ΟΛΥΜΠΩ

(Συνέχεια ἐκ τοῦ 11 τεύχους)

Ἐκ τῆς μελέτης τῶν διαφόρων σημειώσεων ἐπὶ τῶν χειρογράφων τούτων μαυθάνομεν α') ὅτι ἡ μονὴ ἡμῶν μέχρι τοῦ χιλιοστοῦ ἑξακοσιοστοῦ ὀγδόου ἔτους ἐφέρετο ἔτι μὲ τὸ ὄνομα τῆς Ἁγίας Τριάδος, β') ὅτι, ἂν ὄχι κατὰ τὸ ἔτος 1157 πάντως ὅμως ὀλίγα ἔτη πρότερον θὰ ἰδρῦθη ἡ μονὴ ἀφοῦ ὁ παπᾶ κύρ Κλήμης σπεύδει νὰ ἐφοδιάσῃ αὐτὴν μὲ τὰ ἀπαραίτητα διὰ πᾶσαν νέαν μονὴν ἐκκλησιαστικὰ βιβλία. Καὶ γ') ὅτι, μετὰ τὸν ὄσιον ἰδρυτὴν τῆς μονῆς, ὁ ἱερομόναχος καὶ πνευματικὸς καὶ οἰκονόμος τῆς ἐν Ἀγίῳ Ὁρει σκῆτης τῆς Λαύρας κύρ Κλήμης εἶναι ὁ δεύτερος αὐτῆς πνευματικὸς τροφодότης, ἀφοῦ ἐκ τῶν περισωθέντων ἐννεα χειρογράφων τὰ ἑπτὰ ἐγένοντο διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου καὶ

προμηθεύει αὐτοῦ καὶ ὑπ' αὐτοῦ προσηλώθησαν καὶ ἀφιερῶθησαν εἰς τὴν ἐν Ὀλύμπῳ ἄρτισύστατον μονήν.

Πῶς ὁμως τὰ χειρόγραφα ταῦτα καὶ τὰ λοιπὰ 259 ἄλλα βιβλία εὐρέθησαν, ἀπὸ τῆς ἐν Ὀλύμπῳ μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος, εἰς τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἐν Χάλκῃ μονῆς τῆς Ἁγίας Τριάδος; τὴν ἀπάντησιν μᾶς δίδει λίαν ἱκανοποιητικὸν ὑπόμνημα κατακεχωρισμένον εἰς τὸν κώδικα τῶν δωρητῶν τῆς Θεολ. Σχολῆς τὸ ἐξῆς:

Ἐπιπόμνημα 15'. Ὁ Παινερώτατος Μητροπολίτης νῦν δὲ πρόεδρος Διδυμοτείχου κύριος Μελέτιος ἀνέβηκεν εἰς τὴν Θεολογικὴν ταύτην Σχολὴν ἀνάθημα τιμαλφέστατον. μέγα μέρος τῆς βιβλιοθήκης τῆς εὐαγεστάτης μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν τῷ Ὀλύμπῳ, ὅσα ἰδίᾳ χρηματικῇ δαπάνῃ ἠδυνήθη ἐξ αὐτῆς τῆς πυρᾶς ἐξερπάσσει ἀφ' ἧς, κατὰ τοὺς χαλεποὺς ἐκείνους τοῦ ἡμετέρου γένους καιροὺς ἐπιρριφθεῖσα φεῦ! ὑπὸ τῶν ἀπειροκάλλων ἢ εἰρημένη βιβλιοθήκη ἐγένετο τῶν φλογῶν παρανάλωμα! συνίσταται δὲ τὸ πᾶν ὁ λόγος ἀνάθημα ἐξ ἀρχαίων ἐκδόσεων πολλῶν κλασικῶν συγγραφέων Ἑλλήνων καὶ τινῶν Ῥωμαίων, πλείονων δὲ τῆς Ἐκκλησίας Ἁγίων Πατέρων καὶ ἄλλων νεωτέρων φιλολογικῶν καὶ θεολογικῶν συγγραμμάτων ὁμογλώσσων τε καὶ ἀλλογλώσσων, ἐτι δὲ καὶ τινῶν νεωτέρων ἐποχῆς χειρογράφων, ἑλλειπῶν μέντοι, ὡς εἰκός, τῶν πλείστων καὶ ἐν μέρει λεηλασμένων διὰ τὴν μνημονευθεῖσαν αἰτίαν! ἀπαρτίζει δὲ τεύχη μικρά τε καὶ μεγάλα διακόσια ἐξήκοντα ὀκτώ, ὧν τὰ πλείστα φέρουσι τὸ ὄνομα Μεθοδίου τινὸς ἱερομονάχου, ἀγοράσαντος αὐτὰ ἐν Λευσίᾳ καὶ ἀφιερῶσαντος εἰς τὴν ρηθεῖσαν ἱερὰν Μονήν. Ἔστι δὲ πιθανῶς αὗτος Μεθόδιος ὁ Ὀλυμπιώτης, ὁ κατὰ τὸ 1786 ἐπιστατήσας τῇ τυπογραφικῇ διορθώσει τῶν ἐν Λευσίᾳ ἐκδοθέντων εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν λόγων τοῦ ἀοιδίου Νικηφόρου τοῦ

Θεοτόκη. Καὶ ταῦτα μὲν τὰ βιβλία ἐν καιρῷ καταγραφέντα κατατεθήσονται ἐν τῇ σὺν Θεῷ οἰκοδομουμένῃ τῆς Σχολῆς βιβλιοθήκῃ. Ἡ δὲ Σχολὴ τὴν γενναίαν ταύτην προσφορὰν τοῦ ἱεράρχου τούτου εὐμενῶς ἀποδεξαμένη καὶ εὐγνωμονοῦσα ἀνακηρύττει αὐτὸν καὶ ἀναγράφει ἕνα τῶν ἑαυτῆς εὐεργετῶν.

Ἐν ἔτει σωτηρίῳ ραωνγ' κατὰ μῆνα Ἰούνιον.

Ὁ ἐν τῷ ἀνωτέρῳ ὑπομνήματι ἀναφερόμενος Μεθόδιος ὁ συνδέσας τὸ ὄνομα αὐτοῦ τόσον στενῶς μετὰ τὴν βιβλιοθήκην τῆς ἱερᾶς μονῆς τοῦ Ἁγίου Διονυσίου δέον νὰ ἀναγραφῆ μετὰ τὸν ἱερὸν Διονύσιον καὶ τὸν ἱερομόναχον κύρ-Κλήμη μέγας τῷ ὄντι πνευματικὸς τροφοδότης τῆς μονῆς ταύτης. Ζητήσας ἀνεύρον ὀλίγας πληροφορίας περὶ αὐτοῦ. Ὅχι «πιθανῶς» κατὰ τὸν ὑπομνηματογράφον, ἀλλὰ πράγματι εἶναι Μεθόδιος ὁ Ὀλυμπιώτης ὁ κατὰ τὸ 1786 ἐπιστατήσας τῇ τυπογραφικῇ διορθώσει τῶν ἐν Λευσίᾳ ἐκδοθέντων εἰς τὴν ἁγίαν καὶ μεγάλην τεσσαρακοστὴν λόγων Νικηφόρου τοῦ Θεοτόκη. Οὗτος ἐκ τῆς Θεσσαλικῆς Ἁγιάς καταγόμενος, διὸ καὶ Ἀγυιώτης γράφεται, ἐνίοτε, ἐγένετο ἀκροατὴς Εὐγενίου τοῦ Βουλγάρεως ἐν τῇ Ἐθωνιάδι Σχολῇ¹⁾ καρεῖ; πρότερον μοναχὸς τῆς μονῆς τοῦ Ὁσίου Διονυσίου ὡς δείκνυται ἐξ ἰδιογράφου αὐτοῦ σημειώσεως εἰς ἕνα ἐκ τῶν δέκα καὶ τριῶν τόμων τοῦ ἱεροῦ Χρυσοστόμου, ἐχούσης ὡς ἐξῆς «τὰ παρὶντα χρυσοστομικὰ τὰ εἰς τόμους δέκα τρεῖς διηρημένα ἠγγρασθησαν διὰ τιμῆς φλωρίων εἴκοσι παρὰ Μεθοδίου ἱερομονάχου Ἀγυιώτου καὶ ἀφιερῶθησαν παρ' αὐτοῦ σὺν ἄλλοις βιβλίοις εἰς τὴν μονὴν τοῦ Ἁγίου Διονυσίου τοῦ ἐν Ὀλύμπῳ εἰς τὴν ὁποίαν καὶ αὐτὸς ΕΚΟΤΡΕΤΘΗ.

1) Λόγος Νικοιανῆς Νικολάου Ἁγίου Μαυροκορδάτου σελ. 21.

Ὁ Μεθόδιος κατ' ἀρχὰς διετέλεσεν ἐφημέριος τῆς ἐν Βρατισλαβία καὶ ἔπειτα κατὰ τὸ 1761—66 τῆς ἐν Λειψία ἑλληνικῆς κοινότητος κατὰ τὸ 1766 ἐδημοσίευσεν ἐν Λειψία ἐν τῇ τυπογραφίᾳ τοῦ Βρέϊτκοφ εἰς 8ον, ἐν κοινῇ διαλέκτῳ πέντε ἐκ τῶν κατηχήσεων τοῦ τῶν Ἱεροσολύμων φωστῆρος Κυρίλλου μετὰ σημειώσεων καὶ μικρᾶς ἐρμηνείας εἰς τὸ Σύμβολον τῆς πίστεως «διὰ τὰ ἔχει, ὡς λέγει εἰς τὸν πρόλογον, ὁ κάθε εὐσεβὴς Χριστιανὸς μίαν σύντομον καὶ σαφῆ διδασκαλίαν εἰς ὅλα ἐκεῖνα ὅπου ἔχει χρέος νὰ πιστεύῃ» 1). Ὁ Μεθόδιος ἔζησεν ἐπέκεινα τῶν 70 ἐτῶν μίαν φιλοδοξίαν καὶ ἓνα πόθον ἱερὸν ἔχων νὰ πλουτίσῃ τὴν βιβλιοθήκην τῆς μονῆς του καὶ νὰ φωτίσῃ διὰ τοῦ φωτὸς τῆς παιδείας τοὺς ἐν αὐτῇ συναδέλφους του καὶ πρὸς τοῦτο πάντα τὰ κατὰ τὴν ἐποχὴν του τὴν τόσον γόνιμον εἰς ἔκδοσιν Ἑλληνικῶν καὶ Λατινικῶν τῆς θύραθεν καὶ ἔσω σοφίας ἐκδοθέντα βιβλία ἐν Ρώμῃ, Λειψία, Ὁξωνίῳ, Λονδίῳ, Λουτεκίῳ κ.τ.λ. ἀγοράζων δι' ἀδράς δαπάνης ἀπέστειλεν εἰς τὴν μονὴν του, καὶ ἀπέστειλε τοιαῦτα ὡς γράφει «ἐπέκεινα πολλῶ τῶν τετρακοσίων» αὐτὰ ταῦτα τῶν ὁποίων τὰ πλείστα σήμερον φιλοξενοῦνται ἐν τῇ ἐν Χάλκῃ ἱερᾷ Θεολογικῇ Σχολῇ.

Ἀτυχῶς ὅμως εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς τὰ βιβλία ταῦτα ἐν τῷ καταλόγῳ τῶν βιβλίων τῆς Σχολῆς δὲν κατεγράφησαν ἐν ἑκαστῷ ἰδιαιτέρως, διὰ τοῦτο καὶ οὐκ ὀλίγον ἐκοπίασα πρὸς ἐξακριβώσιν αὐτῶν. Θὰ ἀναγράψω ἐν τῇ παρούσῃ μελέτῃ μου ὀλίγα μόνον ἐξ αὐτῶν, τῶν ὁποίων προχείρως ἔλαβον σημειώσιν.

1) Conciones Sive orationes ex graecis Latinique.

1) Νεοελληνικὴ Φιλολογία Ἀνδρέου Παπαδοπούλου Βρασεῶ, μέρος α' σελ. 36, καὶ Ζαβίρα Ἑλληνικὸν Θέατρον, σελ. 417.

- 2) Palaeographia graeca Parisiis. Gulielmi Cave ss Th. PR Canonici Windesor Scriptorum ecclesiae sticorum historia Literaria Genova, ἡγοράσθη δι' ἐνὸς φλωρίου καὶ δύο ταλήρων.
- 3) Romanae Historiae criptores graeci minores.
- 4) Γεωργίου Συγκέλλου καὶ Νικηφόρου πατριάρχου χρονογραφία, ἔκδοσις Παρισίων.
- 5) Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος ἔργα, ἐν Χάγγῃ.
- 6) Ἰεωδάρου τοῦ Πηλουσιώτου ἐπιστολαί, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθη ἀντὶ 3 φλωρίων.
- 7) Ἰουστίνου φιλοσόφου καὶ μάρτυρος Ἀπολογία, ἔκδοσις Λονδίνου, ἡγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων καὶ ἐνὸς ταλήρου.
- 8) Κυρίλλου Ἱεροσολύμων Ἄπαντα, ἔκδοσις Παρισίων.
- 9) Εἰρηναίου ἐπισκόπου Λουγδούνων Ἔργα, ἔκδοσις Παρισίων.
- 10) Φίλωνος Ἰουδαίου Ἄπαντα εἰς δύο τόμους τιμῆς φλωρίων 8 1)2).
- 11) Κλήμεντος Ἀλεξανδρείας τὰ Εὕρισκόμενα εἰς δύο τόμους, ἔκδοσις Ὁξωνίας.
- 12) Ἰωάννου τοῦ Χρυσοστόμου τὰ Ἄπαντα, ἔκδοσις τοῦ Montefauco, τόμος 13, ἡγοράσθησαν ἀντὶ 20 φλωρίων.
- 13) Θεοφυλάκτου Βουλγαρίας, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθησαν ἀντὶ φλωρίων 3.
- 14) Γρηγορίου Νύσσης, ἔκδοσις Παρισίων, τρεῖς τόμοι.
- 15) Ὀριγένους Ἄπαντα τόμοι πέντε.
- 16) Ἀθανασίου Ἀλεξανδρείας, ἔκδοσις Παρισίων, τρεῖς τόμοι.
- 17) Ἀρχιερατικόν, ἔκδοσις Παρισίων, ἡγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων.

- 18) Ἀμφιλοχίου Ἰκονίου, Μεθοδίου Πατάρων καὶ Ἀνδρέου Κρήτης, ἔκδοσις Παρισίων, τιμῆς φλωρίων 2.
- 19) Bibliotheca graecorum Patrum, ἔκδοσις Παρισίων.
- 20) Ἐπιφανείου Ἐπισκόπου Κωνσταντίας, ἔκδοσις Κωνσταντίας.
- 21) Catechē, ἔκδοσις Παρισίων, ἠγοράσθη ἀντὶ 2 φλωρίων
- 22) Concordaciae graecae Abrahama Trimonii, τόμ. 2.
- 23) Γρηγορίου Νεοκαισαρείας.
- 24) Πλάτωνος τὰ Ἄπαντα.
- 25) Βύκλειδου τὰ Σωζόμενα, ἔκδοσις Ὁξωνίας.
- 26) Διονυσίου Ἀλικαρνασέως τόμοι 2.
- 27) Βίωνος Χρυσοστόμου, ἔκδοσις Λουτεκίας, ἠγοράσθη ἀντὶ 5 φλωρίων.
- 28) Θεμιστίου λόγοι, ἔκδοσις Παρισίων, ἠγοράσθη ἀντὶ 3 φλωρίων καὶ 2 θαλήρων.
- 29) Μεθοδίου Συμπόσιον.
- 30) Ἐπιτομὴ εἰς τὸν Προφήτην Ἡσαΐαν, ἔκδοσις Παρισίων.
- 31) Φλαβίου Ἰωσήπου 2 τόμοι.
- 32) Οἰκουμενίου Ἐπομνήματα, 2 τόμοι, ἔκδοσις Λουτεκίας.
- 33) Νείλου τὰ Ἄπαντα, ἔκδοσις Ρώμης ἀντὶ 2 φλωρίων
- 34) Μαξίμου Ὁμολογητοῦ Ἄπαντα, ἔκδοσις Παρισίων 2 τόμοι.
- 35) Θεοδωρήτου Ἄπαντα, ἔκδοσις Λουτεκίας, τόμοι 5, ἠγοράσθησαν ἀντὶ φλωρίων 18.
- 36) Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ Ἄπαντα, τόμοι 2, ἔκδοσις Παρισίων.
- 37) Εὐσεβίου Παμφύλου τόμοι 2, ἔκδοσις Παρισίων.
- 38) καὶ Sectiones κ. τ. λ. ἔκδοσις Ὁξωνίας ἠγοράσθησαν ἀντὶ 2 φλωρίων καὶ θαλήρου ἑνός.

Ταῦτα ἐκ τῶν πολλῶν ἅπαντα εἰς τέταρτον καλῶς δεδεμένα καὶ καλῶς διατηρημένα, φέρονται, ὡς εἶπον, τὴν ἰδιόχειρον σημείωσιν τοῦ Μεθοδίου. Παρατήρησα δὲ ὅτι πάντα ταῦτα τὰ βιβλία φέρουσιν ἐν ἀρχῇ ταῖς ἐξῆς γράμματα Δ. Μ. Θ.

Ἐκ τούτων ὀδηγοῦμενός τις καθὼς καὶ ἐκ τῆς σημειώσεως τοῦ δωρητοῦ δύναται νὰ εὔρη καὶ τὰ λοιπὰ βιβλία τῆς μονῆς τοῦ Ὀλύμπου.

Ἄλλ' ἐὰν ἡ μονὴ εὐγνωμονῇ τὸν φιλόμουσον αὐτῆς τρόφιμον, τὸν ἱερομόναχον Μεθόδιον, ἐπίσης ἀμέριστος ἢ εὐγνωμοσύνη αὐτῆς καθὼς καὶ τῆς ἱερᾶς Θεολογικῆς Σχολῆς φέρεται καὶ πρὸς ἐκείνον, ὅστις τοιοῦτον τιμαλφέστατον θησαυρὸν δι' ἀδράς δαπάνης ἐξήρπασεν ἐκ τοῦ πυρός. Ὁ νέος αὐτοῦ πνευματικὸς τροφодότης καταγόμενος ἐκ Σίφνου πρὸ τοῦ 1820 διετέλεσε μέγας Ἀρχιεπίσκοπος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Θρόνου κατὰ δὲ τὸν Μάρτιον τοῦ 1822 (1) ἐξελέγη Μητροπολίτης Δαρίσσης καὶ ὡς τοιοῦτος ἠγόρασε κατὰ τὸ αὐτὸ ἢ τὸ ἐπόμενον ἔτος οὐς περὶ ὧν ὁ λόγος 268 τόμους. Κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ 1835 κκ' ὕψηλὴν ἐπιταγήν ἐπαύθη ἐκ τῆς Μητροπόλεως Δαρίσσης 2) καὶ κατὰ Ἀπρίλιον 1837 ἐψηφίσθη Μητροπολίτης Σόφιας 3) τὴν ὁποίαν διεκυβέρνησε μέχρι ὁκτωβρίου τοῦ 1847 4) τότε δὲ παραιτηθεὶς ἦλθεν εἰς Βυσαλεύουραν ὅπου κατ' Αὐγούστου τοῦ 1849 5) ἐξελέγη πρόεδρος Δ.δουμοεἰχου καὶ ὡς τοιοῦτος κατὰ Ἰού-

1) Κώδιξ πατριαρχικῆς 140ς, σελ. 18.

2) Τῶν ἀνωτέρω, σελ. 268.

3) αὐτῶν, σελ. 291.

4) Κώδιξ κβ', 182.

5) Κώδιξ κβ', 202.

μιον 1853 ἀνέθηκεν εἰς τὴν Θεολ. Σχολὴν τὸ τιμαλφέστατον αὐτοῦ ἀνίθημα.

Ὁ Μελέτιος κατὰ τὸ ἔτος 1860 διέμενεν ἐν Φαναρίῳ ποδαλγὸς ἐλευθὸς ὥστε νὰ μὴ δύνηται νὰ μεταβαίῃ εἰς τὸν οἶκόν του (ὄπισθεν τῶν Πατριαρχείων ὅπου σήμερον ἡ οἰκία Μακρίδου) διώκει δὲ τὴν ἐπαρχίαν του ὁ ἐκ Καλύμνου Συννάδων Μελέτιος, ὅστις τῇ 2 Νοεμβρίου 1860 μετὰ τὸν θάνατον τοῦ γέροντός του ἐξελέγη Μητροπολίτης Διδυμοτείχου θ).

Εἰς τοὺς Πατριαρχικοὺς κώδικας⁷⁾ εὕρισται Συνοδικὸν φιλοτιμίας γράμμα ὁρίζον ἵνα Διδυμοτείχου Μελέτιος ἐφ' ὅσον ζῆ καθῆται ἐν ταῖς ἐκκλησιαστικαῖς συνελεύσεσι μετὰ τὸν Προύσης, μετὰ δὲ θάνατον ἐπανέρχεται ἡ ἐπαρχία εἰς τὴν θέσιν της. Καὶ ταῦτα μὲν περὶ τῆς Βιβλιοθήκης. Ἄλλ' εἰς τοὺς Κώδικας τῶν Πατριαρχείων ἐπιμόρως ἐξερευνήσας ἀνεῦρον ἐκτὸς τῶν ὑπὸ τοῦ ἁγίου Θεοδοσιουίτης ἀναφερομένων συλλόγων καὶ ἕτερα καθὼς καὶ σωρείαν ἄλλων ἐγγράφων, τὰ ὅποια ἀντιγράψας ἀπέστειλα τῇ Α. Σεβασμιότητι, ὅπως συμπληρώσῃ τὴν τῶσον ἐμβριθὴ καὶ περιεπούδουσαν μελέτην αὐτοῦ.

*Εγγραφον ἐν τῷ Πατριαρχείῳ, τῇ 10ῃ Δεκεμβρ. 1914.

† Μ. Πρωτοσύγκελλος Ἀθηναγόρας

6) Κώδιξ κβ' 370.

7) Κώδιξ κγ' 344.

Ἡ ΑΓΓΛΙΚΑΝΙΚΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΑΛΛΙΕΡΓΟΥΣΑ ΣΧΕΣΕΙΣ

Τὰ δεινὰ τοῦ μεγάλου πολέμου καὶ αἱ ἐξ αὐτοῦ ἀμύθητοι συμφοραὶ συνέβαλον ὥστε οὐκ ὀλίγοι τῶν ἐπὶ μέρους Ἐκκλησιῶν νὰ τείνουσι τὰς χεῖρας καὶ ζητήσουσι τρόπους ὅπως συμπληρώσουσι καὶ εἰς ἑλλάδας. Ἄφ' ἑνὸς ἢ ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ αἱματοβρεκτοῦ πεδίου τῆς μάχης συνάντησις παντοίας θρησκευτικῆς ἀποχρόσεως ἀπροσωποῦντων ποιμένων, προσκομιζόντων ἐξ διόμοις τοῦ αὐτοῦ Ἐσταυρωμένου τὰς οὐρανίους παρηγορίας εἰς τοὺς μαχομένους συμπατριώτας των· ἄφ' ἑτέρου αἱ κατ' οἶκον χαίνουσαι κοινωνικαὶ πληγαὶ αἱ ταχέως τὴν θεσπείαν ἐκζητοῦσαι παρὰ τῶν λειτουργῶν τῆς εὐσεβάγγχου θρησκείας· καὶ ἐξ ἄλλου ἡ κατακραυγὴ τῶν ἐλευθεροφρόνων, γαγγυζόντων ὅτι ἡ διεσπασμένη Ἐκκλησία οὐδὲν εἰς τὴν πεσοῦσαν παγκόσμιον κρίσιν συνεισέφερε—ταρσεσκύουσα «εὐδέτερον» ἀπὸ δογματικῆς ἀπόψεως ἕδαφος, ἐφ' ὃς συνεκαλοῦντο οἱ διάφοροι Χριστιανοὶ ἄρχηγοὶ, ἵνα κοινὰ ἀπὸ κοινοῦ ἀναπέμψωσι συμπροσευχὰς καὶ λόγους ἀποτεινῶσι θρησκευτικὸς ἐνώπιον μικτῶν ἀκρατηρίων, ἅτινα ἢ κοινὴ συμφορὰ ἐξώμοίου. Ἡ ἐκ τοιούτων ψυχολογικῶν ἀφορμῶν δημιουργηθεῖσα κίνησις ἔσχεν μὲν τὸν ἀντίκτυπόν της μέχρι Σουηδίας ὅπου ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Οὐψέλας προσεκάλει τοὺς Χριστιανοὺς ποιμένας εἰς Παγκόσμιον Χριστιανικὸν Συνέδριον πρὸς ἐξεύρεσιν μέσων ταχείας εἰρηνοποιήσεως, ἔσχεν δὲ τὸν ἀντίκτυπόν της μέχρις Ἀμερικής, ἀπὸ τῆς ὁποίας Ἐπισκοπιανὴ ἀποστολὴ, μετὰ τὸν ἐπίσκοπον Σικάγου ἐπὶ κεφαλῆς, ἐκκινήσασα περιήλθεν ὅλον τὸν παλαιὸν μας κόσμον ζητοῦσα ἀντιπρο-

σώπους πασῶν τῶν ἀνεξαρτήτων Ἐκκλησιῶν Δύσεως καὶ Ἀνατολῆς διὰ τὸ ὑπὸ μελέτην μέγα Ἀμερικανικὸν Κογκρέσσον, ἐνθα πᾶσα προσπάθεια θὰ καταβληθῆ πρὸς δυνατὴν τινα συρραφὴν τοῦ διεργασθέντος χιτῶνος τοῦ Κυρίου, ἔσχε δὲ πρὸ πάντων τὸν ἀντίκτυπὸν τῆς ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ᾗ πλεῖστοι ὅσοι προσπάθειαι ὑπὸ τῆς ἀρχούσης Ἐκκλησίας καταβλήθησαν πρὸς καλλιέργειαν φιλικῶν σχέσεων καὶ προσεγγίσεων μετὰ τῶν ἐντὸς αὐτῆς καὶ ἐκτὸς.

Διότι ἡ Ἐκκλησία τῆς Ἀγγλίας, πρὸς ἣν ἡμεῖς συνηθίσαμεν νὰ ἀποβλέπομεν ὡς πρὸς τι ἐνιαῖον καὶ ἐκ τῶν χαρακτηριστικῶν μιᾶς ομάδος τῆς νὰ ἐξάγωμεν καὶ περὶ τοῦ ὅλου γενικὰ χαρακτηριστικὰ, δὲν εἶνε δυστυχῶς καὶ κατὰ τὴν πίστιν μία. Ἄφ' ἑνὸς αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν καὶ ἐσωτερικῶς μερίζεται εἰς διαφόρους σχολὰς ἀντιλήψεως καὶ σκέψεως· ἀφ' ἑτέρου ἔχει ἀπέναντί τῆς ἐν αὐτῇ τῇ Ἀγγλίᾳ τὰς ποικιλονόμους «ἀσυμμορφώτους» Προτεσταντικὰς διοργανώσεις, τὰς μὴ φερούσας μὲν τὸν τίτλον τῆς ἐπισήμου Ἐκκλησίας τοῦ κράτους, ἀμφισβητούσας ὅμως τὸ ἔδαφος πρὸς αὐτὴν διαρκῶς. Καὶ τὰς μὲν ἐσωτερικὰς μερίδας τοῦ καθ' αὐτὸ Ἀγγλικανισμοῦ καταφθάνει δεξιότατα νὰ συγκρατῆ ἐπὶ τὸ αὐτὸ ἢ ἀναστέτηται ἐκταραχία διὰ μεθόδων ἐλαστικῶν, ἐπιδικουσῶν ἐν ἡ ποικιλίᾳ τὴν ἐνότητα. Τοὺς δ' ἀσυμμορφώτους Προτεσταντικὰς ἐνόμισαν ἐπίσημοί τινες τοῦ Ἀγγλικανισμοῦ κληρικοί· ὅτι μικρὸν κατὰ μῆρὸν θὰ προσοικειωθῶν, ἐὰν πρῶτον μὲν ἐπεκτείνουσι μέγρον τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἐκείνων ἐπιπέδου τὸν καὶ ἤδη «χαμηλὸν» Ἀγγλικανισμῶν των, δεύτερον δὲ θέσουσι εἰς ἀμοιβαίαν χρῆσιν τοὺς ἀμβωνάς των, οὕτως ὥστε Ἀγγλικανοὶ θεολόγοι νὰ κηρύττουσι ἐλευθέρως εἰς προσευκτηρίους Μεθοδιστῶν, Πρεσβυτεριανῶν καὶ λοιπῶν, Μεθοδισταὶ δὲ καὶ

Πρεσβυτεριανοὶ καὶ ἄλλοι τούτοις ὅμοιοι, μὴτε ἀρχιερωσύνην, μὴτε παραδόσεις ἀποδεχόμενοι, νὰ ἀποτείνουσι τὰ κηρύγματα των πρὸς συνάξει ἀγγλικανικᾶς, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμοιος οὐδέτερος νὰ θίγη τὰ εὐθιχὰ δογματικὰ σημεῖα τοῦ ἄλλου.

Τῆς τάσεως ταύτης θερμὸς ὑποστηρικτὴς ἐγένετο ὁ ἐπίσκοπος Νοργουΐκης (*Norwich*) καὶ ἰδίως ὁ τῆς Χερσεφόρδης (*Hereford*) Δρ Χένσων, κατὰ τοῦ εἰς ἐπίσκοπον προβιβασμοῦ τοῦ ὁποῖου οὐκ ὀλίγοι Ἀγγλικανοὶ ἐξηγήθησαν ὡς μὴ περὶ τὴν πίστιν ὀρθοπροδοῦντος, ὡς μὴ ἀποδεχομένου τὴν ὑπερφυᾶ σύλληψιν καὶ ἐπίστασιν τοῦ Σωτῆρος καὶ ὡς φρονουῦντος—κατὰ τὰς ἐπιπέδους τοῦ μαρτυρίου τοῦ ἐπισκόπου Ζανζβόργης, τὰς ἐκ τῶν συγγραμμάτων τοῦ Χένσωνος ἐξαχθείσας καὶ τῷ Πριμᾶτι ἀποβληθείσας—ὅτι ὁ Χριστὸς ἔθυσεν εἰς τὰς προλήψεις καὶ δαισιδαμονίας τῶν συγχρόνων Του! Αἱ πρὸς προσοικίωσιν ἐν τούτοις τῶν ἀσυμμορφῶτων ἐνέργειαι τῶν πέραν καὶ πέραν προτεσταντιζόντων Ἀγγλικανῶν δὲν εὔρον ἔλεος παρὰ τῷ ἐπισκόπῳ Λονδίνου, τῷ ἐπισκόπῳ Οὐντσεσθης (*Winchester*) καὶ τῷ τῆς ἐπισκόπῳ Ὁξφόρδης, τῷ σοφωτάτῳ, περιουσιτάτῳ καὶ «καθολικωτάτῳ» Γκόρ, οἵτινες, πιστοὶ πρὸς τὴν ἀρχαίαν Ἐκκλησίαν, καὶ τὴν πνευματικὴν ἐότητος κληρονομίαν γεραίροντες, καὶ πλέον τὴν ὀρθὴν πίστιν ποιούμενοι ἢ τοὺς τῶν ἀσυμμορφῶτων μονοθερισμοὺς, δὲν ἔπαυσαν φωνάζοντες ὅτι ἀνταλλαγὴ ἀμβωνῶν καὶ ἀμοιβαία διακονία ἐν τῷ θείῳ λόγῳ μεταξὺ Ἀγγλικανῶν καὶ τῶν ἄλλων κακὰ μόνον ἀποτελέσματα θὰ ἔχη, καθὼ παρασκευάζουσα χριστιανισμὸν ἀναμικτὸν, ἀχθωμάτιστον καὶ ἀκαθόριστον, ἐστερημένον τῆς ἀπὸ τῆς σαφοῦς δογματικῆς διδασκαλίας σπονδυλικῆς στήλης καὶ ἐγκυμονοῦντα ἄρα τὰ σπέρματα θλιβερωτέρων ἐν τῷ μέλλοντι διενέξεων.

ἐπραττεν ἡ Ῥωμάνα Ἐκκλησία, ἀλλ' ὑπὸ τὴν Ὁρθόδοξον Σερβικὴν τῶν ἀτιμώσφαιραν δίοι καὶ ναὸν ὠραιότατον ἐν *Caddesdon* τοῖς παρεχώρησαν, ὅπου τακτικῶς ἐξετέλουν τὰ θρησκευτικὰ τῶν χρέη ἐν τῷ μέσῳ τῶν ἐκ Σερβίας ἀποκομισθεισῶν ἀγίων τῶν εἰκότων καὶ μετὰ τοῦ λαμπροῦ ἀρχιμανδριτοῦ τῶν καὶ τῶν ἄλλων καθηγητῶν τῶν τοὺς εἶχον στεγάσει, ἵνα καὶ γλῶσσα καὶ θρησκεία τοὺς παρακολουθοῦσιν Ἐκ τῶν Σέρβων τούτων μερικοὶ ἀποφοιτήσαντες ἐπέστρεψαν εἰς τὴν δοκιμισθεῖσαν καὶ μεγαλυνθεῖσαν πατρίδα τῶν· ἀλλὰ τίς θὰ εἶπῃ ὅτι θὰ λησμονήσουν ποτὲ οὗτοι τὰς χάριτας τῆς ἀνεξέθερσκου Ἀγγλ. Ἐκκλησίας, ἥτις ἐξακολουθεῖ εἰσέτι νὰ ἐνδραγέτῃ τοὺς Σέρβους ἐκτυπώνουσα καὶ ἀποστέλλουσα δωρεὰν εἰς αὐτοὺς καὶ αὐτὰ τὰ λειτουργικὰ τῶν βιβλία, ἵνα μὴ μένουν ἐλλείψει βιβλίων ἀλειτούργητοι οἱ ὑπὸ τῶν Αὐστριακῶν καὶ Βουλγάρων συληθέντες ἱεροὶ τῶν ναῶν;

Τῆς Σερβικῆς Ἐκκλησίας μνησθεῖς, δεόν νὰ μνησθῶ καὶ τοῦ Νικολάου Βελιμίροβιτς. Καθηγητῆς τῆς Φιλοσοφίας ἐν τῷ Πανεπιστημίῳ τοῦ Βελιγραδίου καὶ ἰδιαιτέρος ἱερεὺς τοῦ βασιλέως Πέτρου ὁ Νικόλαος εἶχεν ἔλθει εἰς Ἀγγλίαν ἀπὸ τὰς ἀρχὰς τοῦ πολέμου, ἵνα μεριττεύῃ παρὰ τοῖς ἐδῶ ἰσχυροῖς ὁ πατριωτικώτατος ἱερεὺς. Ἡ καταστροφή τῆς πατρίδος του δὲν τὸν ἀπεθάρρυνε. Ἐξέμαθεν ἐντὸς μικροῦ τὴν Ἀγγλικὴν γλῶσσαν, συνῆψε σχέσεις, περιήρχετο τὰς πόλεις, ἀνήρχετο τῶν Ἀγγλικανικῶν ναῶν τοὺς ἄμβωνας καὶ διεξετραγῶδει πρὸς τὸ δημόσιον τὰ παθήματα τῆς Ἐκκλησίας καὶ τοῦ ἔθνους του, ἐφελκύσας ἐφ' ἑαυτὸν καὶ τὴν χώραν του ἀμέριστον τὴν συμπάθειαν τοῦ Ἀγγλικανικοῦ κλήρου.

Ὁ ἀρχιεπίσκοπος τῆς Καντερβουρίας ἐγκοιμιάζων τὸν Νικόλαον, εἶπεν ὅτι, ἂν γνωρίζῃ σήμερον ἡ Ἀγγλικανικὴ

Ἐκκλησία τί ἐστὶ Σερβικὸν ἔθνος καὶ Σερβικὴ Ἐκκλησία, εἰς αὐτὸν τὸ ὀφείλει. Ὁ Νικόλαος, τερματισθέντος τοῦ πολέμου, προσεκλήθη εἰς τὴν πατρίδα του καὶ διορίσθη ἐπίσκοπος Ζίτσας, ἐν ἧ καὶ τὸ περίφημον μοναστήριον τοῦ Ἀγ. Σάββα, τοῦ τῶν Σέρβων πάτρωνος. Ἀλλ' ὁ Νικόλαος, ὅν τόσοι οἱ Ἀγγλικανοὶ ἠγάπησαν, ἀπέβη ὁ μεταξὺ Ἀγγλίας καὶ Σερβίας συνεκτικὸς δεσμός. Τὰς ἡμέρας ταύτας εὐρίσκεται καὶ πάλιν ἐν Λονδίῳ, ὅπου μάλιστα καὶ ἔσχε τὴν τιμὴν νὰ γείνη δεκτὸς παρὰ τῇ Α. Μ. τῷ βασιλεῖ. Κατανυκτικωτάτη ὑπῆρξεν ἡ ἑσπερινὴ τελετὴ ἐν Ἀγ. Παύλῳ, ἧς προέστη ἐν συνοδείᾳ τῶν Ἀγγλικανῶν ἐπισκόπων Μπέρνι, Μαγαδάσκάρης, Δρος Γκῶρ καὶ τοῦ Ἀρμενίου τοιούτου καὶ ἐν ἧ Ἀγγλιστὶ περὶ τῆς τελειότητος τῆς Ὁρθοξίας ὠμίλησε. Τὸν ὄλον ἑσπερινὸν κατέκλεισαν λιτανεῖαι καὶ δεήσεις ὑπὲρ τῶν τὰς ψυχὰς αὐτῶν θέντων πρὸς ἀπολύτρωσιν τοῦ χριστιανισμοῦ τῆς Ἀνατολῆς καὶ ὑπὲρ τῶν ἐν αὐτῇ λιμῷ ἢ μαχαίρᾳ θανατωθέντων ἀνδρῶν, γυναικῶν καὶ παιδίων.

Manchester 18)31 Δεκεμβρίου 1919

Κωνστ. Ν Καλλίνικος

BIBLIOΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΤΟ ΕΡΓΟΝ CHARLES DIEHL «BYZANTION»

Ἐσχάτως ἐξεδόθη γαλλιστὶ ἐν Παρισίοις ἐκ τῆς Βιβλιοθήκης τῆς ἐπιστημονικῆς φιλοσοφίας σύγγραμμα ὑπὸ τὸν τίτλον «BYZANTION», «Μεγαλείον καὶ Κατάπτωσις». Συγγραφεὺς τοῦ ἔργου τούτου τυγχάνει ὁ πολὺς καθηγητὴς τῆς Σορβόνης καὶ μέλος τοῦ γαλλικοῦ Ἰνστιτούτου κ. Charles Diehl. Τὸ σύγγραμμα τυγχάνει λίαν ἐνδιαφέρον (καὶ τοῦτο ἀρκούντως νομίζω θὰ καταδειχθῆ διὰ τῶν ἐν τοῖς ἑξῆς καταχωρουμένων γραμμῶν.

Ὁ Ἄγγλος ἱστορικὸς Γίββων, ὁ Γάλλος Λεμπὼ καὶ πρὸ αὐτῶν ὁ κλασσικὸς Μοντεσκιὼ γράψαντες οἱ μὲν περὶ τὰ τέλη ὁ δὲ περὶ τὰ μέσα τοῦ ΙΗ' αἰῶνος, ὡς καὶ πληθὺς ἄλλοι μεταγενεστέρων συγγραφέων καὶ ἱστορικῶν τῆς Δύσεως, ἐχαρακτήρισαν τὸ κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ὡς ἐστὶν διαρκὺς κακοθεΐα, φανλοκρατία καὶ χαμερπὸς πολιτικῆς, ὡς πολιτικὸν καὶ κοινωνικὸν ὄργανισμὸν στερούμενον καὶ τῆς ἐλαχίστης ἠθικῆς δυνάμεως. Πάσας ταύτας τὰς ἐπιψόγους ἰδιότητος τοῦ Κράτους ἐκείνου ἠθέλησαν νὰ συνοψίσωσιν εἰς τὰς δύο λέξεις: Bas empire. Ὁ προρρηθεὶς Λεμπὼ ἐπιτολῶδῶς τὴν σχετικὴν πρὸς τὸ Κράτος ἐκεῖνο ἱστορίαν του «Histoire du Bas Empire».

Τὴν ἀποψιν ταύτην δὲν παραδέχεται ὁ σοφὸς καθηγητὴς τῆς Σορβόνης κ. Ch. Diehl. Τούναντίον δι' αὐτὸν τὸ Κράτος τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ παρουσίασε στοιχεῖα σφριγώσης στρατιωτικῆς, πολιτικῆς, οἰκονομικῆς, θρησκευτικῆς, ἠθικῆς

καὶ πνευματικῆς ζωῆς. Παριστάνει ὁ συγγραφεὺς τὴν πορείαν τῆς ἐξελίξεως τοῦ χιλιετοῦς ἱστορικοῦ βίου τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας οὐχὶ διὰ γραμμῆς εὐθείας ἀγούσης ἀδιακόπως πρὸς τὴν ἀβυσσον τῆς καταστροφῆς, ἀλλὰ διὰ σειρᾶς ἀνιουσῶν καὶ κατιουσῶν καμπυλῶν παριστανουσῶν τὴν ἐναλλαγὴν ἀκμῆς καὶ παρακμῆς. Ἡ γραφικὴ αὕτη παράστασις τοῦ συγγραφέως ἴσως δὲν ἀρέσκει εἰς τοὺς ἀσφραϊνομένους εἰς πᾶν ὄνομα καὶ πρᾶγμα μεσαιωνικὸν ὁσμὴν ἀβλιότητος καὶ καταπτώσεως. Ἀλλ' ὁ περὶ οὗ ὁ λόγος σοβαρὸς συγγραφεὺς στήριζει τὴν θέσιν του ἐπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων.

Ὅθεν προτάσσει τοῦ ἔργου σύντομον καὶ σαφεῖς περίληψιν αὐτῆς ταύτης τῆς ἐξελίξεως τῆς χιλιετοῦς ἱστορίας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Εἶτα ἐξετάζει τοὺς λόγους τῆς ἀκμῆς καὶ δόξης τοῦ κράτους τούτου παρατάσων ἐν πρώτοις τὸν θεσμὸν τοῦ συγκεντρωτικωτάτου ἀπολυταρχικοῦ πολιτεύματος, προσποιούντα τῷ κράτει ἐνότητα καὶ συνέχειαν ἐν τῇ διοικήσει, ἐν τῇ λήψει καὶ ἐφαρμογῇ διαφόρων μέτρων συντελεστικῶν εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς χώρας. Ὅμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς διπλωματικῆς δεξιότητος τῆς Αὐτοκρατορικῆς Αὐλῆς τοῦ Βυζαντίου, χάρις εἰς τὴν ὁποῖαν, κατωρθώθη ἡ προσέλευσις καὶ δὴ καὶ αὐτὴ ἡ ἀφομοίωσις διαφόρων λαῶν περιελθόντων ὑπὸ τὴν κατοχὴν τῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Ἑλληνισμὸς καὶ ἡ ὀρθοξία καὶ κατ' ἀρχὰς μᾶλλον ἡ ὀρθοδοξία ἐσφυρηλάτησαν τὴν ἔθνικὴν ἐνότητα ἐν τῷ ἀχανεῖ ἐκείνῳ μεσαιωνικῷ κόσμῳ.

Ὡς πρὸς τὴν θέσιν τὴν ὁποῖαν κατεῖχεν ὁ Αὐτοκράτωρ ἔναντι τῆς Ἐκκλησίας καὶ δὴ τῶν δογμάτων καὶ τῆς διοικήσεως αὐτῆς ὁ συγγραφεὺς ἐρειδόμενος καὶ ἐπὶ [πολλῶν μὲν ἄλλων δεδομένων, ἀλλὰ καὶ ἐπὶ τῶν γνωστῶν λόγων Νικήτα τοῦ Ἀκομινάτου, φρονεῖ ὅτι ἡ Ἀνατολικὴ Ἐκκλησία ἦτο ὄργανον τοῦ Αὐτοκράτορος, ἐπεμβαίνοντος τοῦ τελευταίου τούτου ἐπὶ ζητημάτων ἀφορώντων τὴν χριστιανικὴν πίστιν. Ὁ γράφων τὰς παρούσας γραμμὰς παρατηρεῖ ἐπὶ τοῦ ἠεροκειμένου τὸ ἑξῆς: βεβαίως παρ' ἡμῖν ἡ Ἐκκλησία καὶ ἡ πολι-

τεία δὲν εὐρέθησαν ἐν αἷς σχέσεσιν εὐρέθησαν αὐταὶ ἐν τῇ Δύσει. Ὡς ὀρθῶς ἕως παρατηρεῖ καὶ ὁ ἡμέτερος Κ. Παπαρρηγόπουλος ἢ ἐγκαίρως παραχθεῖσα στενὴ συνάφεια τοῦ ἑλληνισμοῦ καὶ τῆς ὀρθοδοξίας ἐδημιούργησαν τοιαύτην κατάστασιν πραγμάτων, ὥστε χάριν αὐτοῦ τούτου τοῦ συμφέροντος τοῦ Κράτους, χάριν αὐτῆς ταύτης τῆς κρατικῆς ἐνότητος, ἦσαν ἠναγκασμένοι οἱ Αὐτοκράτορες νὰ ἐπεμβαίνωσιν καὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἀντικείμενα τῆς πίστεως. Ἄλλως τε δὲν πρέπει νὰ κρίνωνται τὰ τοιαῦτα μὲ τὴν ἀντίληψιν τὴν ὁποίαν σήμερον ἀπεκτίσαμεν ἀναφορικῶς τῶν σχέσεων Ἐκκλησίας καὶ πολιτείας κατόπιν μακρᾶς ἐξελίξεως τοῦ βίου τῶν χριστιανικῶν λαῶν. Ἡ Ἐκκλησία τῆς Κων)πόλεως καθὼς ἀποφαίνεται καὶ ὁ συγγραφεὺς τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου ἐξυμῶθη μὲ τὴν ἑλληνικότητα. Τούτου δ' ἕνεκα ἀκριβῶς καὶ ὁ διάσημος Φερδινάνδος Βρουνετιέρος ἐκάλεσε τὴν μεσαιωνικὴν, νεωτέραν καὶ σύγχρονον ἑλλην. θρησκείαν, θρησκείαν ἐθνικὴν (religion nationale). Τοῦ λόγου γινόμενου περὶ τῆς στρατιωτικῆς καὶ οικονομικῆς δυνάμεως τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ, ἐπαινεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν στρατιωτικὴν καὶ ναυτικὴν ὀργάνωσιν τοῦ Κράτους, τῆς ὁποίας ἀποτελέσματα ὑπῆρξαν οἱ μεγάλοι θριάμβοι τῶν ἑλληνικῶν ὅπλων ἐπὶ Ἰουστινιανοῦ, Ἡρακλείου, Μακεδόνων, καὶ αὐτῶν ἔτι τῶν Κομνηνῶν, τοὺς ὁποίους εὐστόχως παραβάλλει πρὸς τοὺς ἐν Γαλλίᾳ Καπέτους. Ἐκθειάζει τὸ γεωργικόν, ἐμπορικόν καὶ βιομηχανικόν σύστημα τῶν Βυζαντινῶν, χάρις εἰς τὸ ὁποῖον κατὰ διαφόρους ἐποχὰς ὁ λαὸς πύπτει καὶ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ Κράτους ὡς π. δ. χ. ἐπὶ Θεοφίλου εὐρίσκοντο εἰς κατὰστασιν ἀνθηροτάτην.

Προκειμένου ἰδίως περὶ τῶν νομοθετικῶν καὶ κοινωνικῶν ἐν γένει μεταρρυθμίσεων εὐφημον ποιεῖται μνησθῆναι τῶν εἰκονομῶν βασιλέων καὶ δὴ τοῦ Λέοντος Γ' καὶ τοῦ υἱοῦ του Κωνσταντίνου Ε' συμφωνῶν ἐν τῷ σημείῳ τούτῳ πληρέ-

στατα μετὰ τοῦ δειμνήστου Κ. Παπαρρηγοπούλου τοῦ ἐκθειάζοντος τοὺς ἐν λόγῳ βασιλεῖς.

Περαιτέρω προβαίνει εἰς περιγραφὴν τῆς Κων)πόλεως, τῶν διαφόρων ὄψεων τοῦ βίου τὰς ὁποίας παρουσιάζει ἡ βασιλεύουσα αὕτη κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους ὁμιλεῖ περὶ τοῦ βίου τῶν ἐπαρχιῶν καὶ περὶ τοῦ πατριωτισμοῦ τῆς ἐποχῆς ἐκείνης λέγων σὺν ἄλλοις καὶ τὰ ακόλουθα: «παρὰ τὴν πρὸς τὴν ἀνεξαρτησίαν καὶ τὴν ἑπαισίαν τείνουσαν ἰδιοσυγκρασίαν τῶν ἠσσιατικῆ (τῆς Μ. Ἀσίας) Ἀριστοκρατία καὶ ὅλη ἡ Ἀνατολή εἶχεν ἐν ἑαυτῇ βαθὺ τὸ αἰσθημα τῶν πρὸς τὴν μοναρχίαν καθικόντων της. Περισσότερον παρὰ ὅσον συνήθως νομίζουσιν ὑπῆρξεν εἰς ἀληθῆς Βυζαντινὸς πατριωτισμὸς». Ἐκεῖνοι οἱ ὁποῖοι φρονοῦσιν ὅτι τὸ αἰσθημα τοῦ πατριωτισμοῦ ἦτο ἀγνωστον παρὰ τοῖς βυζαντινοῖς ἄς λάβωσι τὸν κόπον ὄχι μόνον νὰ ἀναγνώσῃ τὰς ἀνωτέρω παρατεθείσας γραμμὰς τοῦ συγγραφέως τοῦ ὑπὸ κρίσιν βιβλίου, ἀλλ' ἄς ἐξετάσωσιν ἐμβριθῶς καὶ αὐτοὶ οὗτοι τὰ διάφορα γεγονότα τῆς πατρῴου ἡμῶν ἱστορίας, ἐν οἷς καταφαίνεται ἡ μεγάλη δύναμις τοῦ αἰσθήματος τῆς φιλοπατρίας. Ἐὰν λάβωσιν ὑπ' ὄψιν ὅτι καὶ ἐν ἀρχῇ ἔτι τοῦ ΙΓ' αἰῶνος ἐν Γαλλίᾳ ἐπὶ παραδείγματι «ἐθνικὸν αἰσθημα» ὁ πατριωτισμὸς ἦσαν πράγματα ἔτι ἀγνωστα διὰ τοῦ στρατιωτικοῦ θριάμβου, τῶν ὁποίων κατήγαγον οἱ Γάλλοι τῷ 1214 παρὰ τὴν γέφυραν τ. ὁ Βουνίνας οὗ μακρὰν τῆς Αἰλλης ἐξεργάγη τὸ πρῶτον καὶ τι τὸ ὁποῖον δὲν ἐγνώριζον, λέγει ὁ γνωστὸς Γάλλος ἱστορικὸς V. Duguy . . . «τὸ ἐθνικὸν αἰσθημα», ὁ πατριωτισμὸς; αἰσθημα κατ' ἀρχὰς ἀκόμη ἀσθενές, τὸ ὁποῖον θὰ φανῆ πρὸς καιρὸν ἀπεσβεννύμενον ὅπως ἀναφανῆ ἀργότερον μὲ τὴν νικηφόρον του ἐνέργειαν ἐὰν, λέγω, λάβωσι τοῦτο ὑπ' ὄψιν θὰ κρίνωσιν ἰσῶς δικαιότερον καὶ θὰ ἐκτιμήσωσι περισσότερο τὰς διαφόρους δυνάμεις τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ,

Ὁ συγγραφεὺς τοῦ ἐνταῦθα ἀναλυομένου τούτου ἔργου παρατηρεῖ ἐν γένει ὅτι διὰ τῶν ζωτικῶν του στοιχείων — καὶ

έννοεῖται καὶ τῆς ἑξαιρετικῆς του γεωγραφικῆς θέσεως — κατάρθωσε τὸ ἑλληνικὸν κράτος νὰ διαφύγῃ τὴν καταστροφὴν κατὰ τὴν μεγάλην μετανάστευσιν τῶν ἔθνων καὶ νὰ ἀντεπεξέλθῃ νικηφόρον ἐναντίον τῶν διαφόρων ἐπιδρομῶν τῶν Περσῶν, Ἀράβων, Σλαύων καὶ ἄλλων βαρβάρων λαῶν. «Ὅπως τὸ Κράτος τοῦτο διαρκέσῃ καὶ ζήσῃ περισσότερο τῶν χιλίων ἐτῶν καὶ μάλιστα βίον οὐχὶ ἄδοξον, ἢτο ἀνάγκη ὅπως τοῦτο ἐμπερικλείῃ ἐν ἑαυτῷ στοιχεῖα δυνάμεως, ἄνευ τῶν ὁποίων ἢ ὑπαρξίς του—οἷα ὑπῆρξε—θὰ ἦτο τοῦτ' αὐτὸ ἀνεξήγητος».

Ἄλλ' ἐν αὐτῇ τῇ δημιουργίᾳ τοῦ μεγαλείου τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ λεληθότως εἰσέδουν καὶ τὰ σπέρματα τῆς καταστροφῆς. Καὶ ὁ συγγραφεὺς περιγράφει τὴν πολιτικὴν καὶ κοινωνικὴν ἀναρχίαν, ἐκδηλουμένην διὰ συνεχῶν στάσεων καὶ ἐπαναστάσεων τοῦ στρατοῦ καὶ τοῦ λαοῦ, τὰς ἐλλείψεις τοῦ φορολογικοῦ συστήματος, τὰ σφάλματα τῶν διοικητικῶν ὑπαλλήλων, ἰδίως διαφόρων εὐπατριδῶν ἐποφθαλμισάντων καὶ αὐτὴν τὴν βασιλείαν ἐπὶ ζημίᾳ τοῦ Κράτους. Διαζωγραφεῖ ὁ κ. Ch. Diell τὸν τύπον τοῦ Βυζαντινοῦ, κρᾶμα στοιχείων ἀρχαίων ἑλληνικῶν, ὁσιανῶν καὶ χριστιανικῶν, ἐνθα πλειστάκις δυσκόλως συγχωνεύονται ἀντιθέσεις ποικίλης φύσεως.

Ὡς λόγους καταστροφῆς θεωρεῖ ὡσαύτως τὴν ἄμετρον πολυτέλειαν καὶ τὰς ἀσκόπους δαπάνας πολλῶν Αὐτοκρατόρων ὡς καὶ τὸ κατακτητικὸν ἢ, ὡς σήμερον λέγουσι ἱμπεριαλιστικὸν πνεῦμα τοῦ Ἰουστινιανοῦ, τῶν Μακεδόνων καὶ τῶν Κομνηνῶν καταβαλόντων μεγάλας προσπάθειας πρὸς δυσανάλογον καὶ ἐπιζήμιον ἐξάπλωσιν τῶν αὐτοκρατορικῶν χωρῶν, ἐλαχίστας δὲ προσπάθειας πρὸς ἐμπέδωσιν καὶ στερέωσιν τοῦ Κράτους ἐν φυσικωτέροις ὁρίοις.

Ὡς ἐν τῶν αἰτίων τῆς πτώσεως τοῦ Βυζαντινοῦ κράτους πρέπει νὰ λογισθῇ κατὰ τὸν συγγραφέα καὶ ἡ ἀπέναντι τῶν Αὐτοκρατόρων ἀδιάλλακτος καὶ ἐνίοτε ἐπαναστατικὴ στάσις πατριαρχῶν τινῶν ὡς Μιχαὴλ τοῦ Κηρουλαρίου καὶ ἄλλων. Ἐν τούτοις ὁμολογεῖ ὁ κ. Gh. Diehl ὅτι τὸ Βυζάντιον οὐδέ-

ποτε ἐγνώρισε τὴν τραχύτητα ἐκείνην τοῦ μεταξὺ ἱερατείου καὶ αὐτοκρατορίας ἀγῶνος, ἦν οὐχὶ ἅπαξ ἐγνώρισεν ἡ Δύσις. Ἰδιαιτέρως ὁμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς περὶ τῆς πολιτείας τῶν μοναχῶν παρεχόντων πολλάκις πράγματα τῇ βασιλείᾳ, καὶ δὴ περὶ τῶν διενέξεων καὶ ταραχῶν τῶν διεγερθεισῶν συνεπειᾶν τοῦ ζητήματος τῆς προσκυνήσεως τῶν εἰκόνων.

Καὶ ὁ γράφων τὰς παρούσας γραμμὰς φρονεῖ ὅτι ἀσχέτως πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἀποδόσεως τῆς ἐνοχῆς εἰς τοῦτον ἢ ἐκείνον—ἐνοχῆς ἐπὶ τῇ προκλήσει τοῦ μεγάλου ἐκείνου σάλου ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ καὶ τῇ Πολιτείᾳ—αὐτὸς καθ' ἑαυτὸν ὁ δεινὸς ἐκεῖνος σάλος ἐπέφερεν οὐχὶ μικρὸν κλονισμὸν εἰς τὸ καὶ ἀλλαχόθεν προσδαλλόμενον οἰκοδόμημα τοῦ Κράτους. Ὁμολογητέον ὅτι ἡ πολιτεία τῶν μοναχῶν δὲν ἦτο πάντοτε ἀψογος καὶ ὅτι ἡ ὑπαρξίς πληθώρας μοναστηρίων, πολλάκις καταγωγίων ραστώνης, καὶ ἡ ἀχρηστία ἐπομένως εἰς ἦν κατεδικάζοντο ἐπὶ ζημίᾳ ζωτικωτάτων τοῦ κράτους συμφερόντων πολλάχι χιλιάδες νεαρῶν βραχιόνων, διὰ αὐτὰ συνετέλεσαν πολὺ ἢ ὀλίγον εἰς τὴν ἐπίσπευσιν τῆς καταστροφῆς ἢν ὄχι εἰς αὐτὴν ταύτην τὴν καταστροφὴν. Ἐν τοῖς σημείοις τούτοις ὁ γράφων τὴν παρούσαν μελέτην συμφωνεῖ μετὰ τοῦ συγγραφέως. Ἐπίσης δὲν διαφωνεῖ καὶ ἐν τούτῳ ὅτι καὶ τὸ σχίσμα τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐυτέρπησε τὸ Κράτος μιᾶς βοήθειας δυναμένης ἴσως νὰ προλάβῃ τὸ τραγικὸν τέλος· διαφωνεῖ ὅμως πρὸς αὐτὸν ἐν τῷ καθορισμῷ τοῦ αἰτίου τοῦ σχίσματος. Ὁ συγγραφεὺς φρονεῖ ὅτι τὸ σχίσμα προήλθεν ἐκ τῆς φιλοδοξίας τοῦ Φωτίου καὶ τοῦ Κηρουλαρίου, ἐκμεταλλευθέντων τὸ ἀπὸ πολλοῦ ὑπάρχον κατὰ τῆς ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας μίσος τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ, καίτοι ὡς καὶ ἀλλαχοῦ θὰ ἴδωμεν, ἀποδίδει μέρος ἐνοχῆς καὶ εἰς τὸν Πάπαν. Ἐπιμένει ὁ συγγραφεὺς ἰδιαιτέρως ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν σχέσεων τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως καὶ ἀναφέρει τὸ πολιτικὸν ρήγμα τὸ προκύψαν μεταξὺ αὐτῶν ἐκ τῆς προσφυγῆς τοῦ Πάπα εἰς τὴν βοήθειαν τῶν Φράγκων πρὸς ἐξώσιν τῶν εἰς τὴν δόρειον Ἰταλίαν εἰσβαλόντων

Λομβαρδών. Είτα τὸ ρήγμα ταῦτο κέρυναν περισσότερον τὰ διάφορα γεγονότα τὰ καταλήξαντα εἰς τὸν ἐκκλησιαστικὸν χωρισμὸν τῶν δύο κόσμων.

Ἐνταῦθα ὑπαινίσσεται ὁ συγγραφεὺς τὰς ἐπιστολάς τοῦ Θεοδώρου τοῦ Στουδίτου καὶ τῶν ὁμοφρόνων του τὰς ὁποίας εἶχον οὗτοι ἀποστείλῃ πρὸς τὸν Ἀρχιερέα τῆς Ρώμης ἐξ ἰφορμῆς τοῦ σάλου τῆς εἰκονομαχίας. Αἱ ἐπιστολαὶ αὗται—ἐν αἷς ὁ συγγραφεὺς διαβλέπει ἀναγνώρισιν τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα ἐκ μέρους μερίδος τινὸς τῶν ἡμετέρων—ὁμολογουμένως περιέχουσι φράσεις τινὰς, δι' ὧν ὁ Πάπας παρίσταται κατέχειν θέσιν πολὺ ὑψηλὴν ἐν τῷ καθόλου Ἐκκλησίᾳ τοῦ Χριστοῦ. Ἴσως λόγοι ψυχολογικοὶ δικαιολογοῦσι μέχρι τινὸς τὴν κολακευτικὴν φρασολογίαν ταύτην, ἥς ἐν μέσῳ διαγμῶν εὕρισκόμενοι ἐποιήσαντο χρῆσιν οἱ ὀπαδοὶ τῶν εἰδόνων.

Τὰ διαδήματα ἐκεῖνα τῶν εἰκονοφίλων, εὐνοϊκὰ κατὰ τὸν συγγραφέα, ὑπὲρ τοῦ ρωμαϊκοῦ πρωτείου, δυσπρόστησαν τὴν Βασιλείαν καὶ τὴν Ἱεραρχίαν τῆς Ἀνατολῆς ἀντιποιομένων, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ συγγραφεὺς, τῆς ἐθνικῆς καὶ ἐκκλησιαστικῆς τῶν ἀνεξαρτησίας. Πλὴν τούτου τὸ ζήτημα τῆς διαδόσεως τοῦ Χριστιανισμοῦ παρὰ τοῖς Κροάταις καὶ τοῖς Βουλγάροις καὶ ἡ ἐνταῦθα ἐπιδίωξις παρ' ἐκατέρας τῶν Ἐκκλησιῶν τῆς ἐπικρατήσεως τῆς ἰδίας πολιτικῆς καὶ ἐπιρροῆς παρὰ τοῖς νεοφωτιστοῖς κατέστησαν βαθύτερον τὸ ἤδη ὑπάρχον μεταξὺ τῶν δύο λαῶν χάσμα.

Πλὴν τούτου καὶ ἐν Ἀνατολῇ, ὡς αὐτολεξεῖ ἀναφέρει ὁ συγγραφεὺς, ἠγανάκτουν διὰ τὰς ὑπερφιάλους ἀξιώσεις, τὰς ὁποίας δὲν ἀπέκρυπτε πλέον ἡ Παπασύνη, τοῦ νὰ ἐπιβάλλῃ αὐτὴ εἰς τὴν Ἀνατολὴν τὸ ρωμαϊκὸν πρωτεῖον». Καὶ εὐθὺς ἀμέσως ἐπιφέρει «ἀποτέλεσμα τῆς μεγάλης δεξιότητος τοῦ Φωτίου ἦτο τὸ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν δυσπρόστησαν ταύτην, καὶ νὰ μετατρέψῃ τὴν προσωπικὴν του ὑπόθεσιν

εἰς ἐθνικὴν». Τί ἐννοεῖ ὁ συγγραφεὺς λέγων προσωπικὴν ὑπόθεσιν τοῦ Φωτίου; Ἐπαναλαμβάνει ὅτι καὶ ἄλλοι πολλοὶ Ἀντικοὶ καὶ δὴ Καθολικοὶ εἶπον, ὅτι δὲδ. ὁ Φώτιος ὦν δῆθεν φίλαρχος καὶ φιλόδοξος, καὶ δυσπρόστητος διότι ἐναντιλαμβάνωντος προσέβαλε τὴν φιλοτιμίαν του ὡς εἰπωμεν καὶ τὸν ἐγωισμὸν του ὁ ἀγέρωχος Πάπας Νικόλαος Α', ἀντὶ νὰ κατευνάσῃ, ὅσον ἦτο δυνατόν, τὴν διὰ τοὺς ἀνωτέρω μνημονεύθησας λόγους ἐμφύλιον ἰσχόρυσσαν τῇ ξυνορίδι τῶν Ἐκκλησιῶν δυσπρόστησαν, τὸ ἄντικεινόν ἐκεῖνος παρέστησεν ὡς προσβληθεῖσαν ἐν τῷ προσώπῳ του αὐτῆς τῆς Ἐκκλησίας τὴν Ὀρθοδοξίαν καὶ ὤθησε τὰ πράγματα μέχρι τοῦ σχίσματος. Ὁ συγγραφεὺς εἰς τὴν ἐρώτησιν ταύτην ἀπαντᾷ, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν σχετικῶν περιφορῶν τοῦ βιβλίου του, καταφατικῶς. Ὁμολογεῖ ἐν τούτῳ ὅτι ὁ παπισμὸς ἐξίτηται νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἀνατολικὴν Ἐκκλησίαν καὶ νὰ καταστρέψῃ τὴν ἑλληνικὴν γλῶσσαν αἰ τὸ ἑλληνικὸν ἔθνος.

Κατὰ τὴν συντάξαντα τὴν παρούσαν μελέτην πραγματικῶς προῦκειτο περὶ ἐθνικῆς ὑποθέσεως. Ὁ Φώτιος συνεπλήρωσε τὸ ἔργον τοῦ Ἀεόντος τοῦ Ἰσαύρου, τοῦ ἀποσπασαντος ἐκ τῆς κυριαρχίας τῆς Ρώμης τὰς ἐπαρχίας τοῦ Ἰλλυρικοῦ. Ὁ Φώτιος διέβλεπε τὴν πραγματικὴν διαφορὰν δογματικῶν μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν αἱ δὲ διαφοραὶ αὗται δὲν ἦσαν ὡς διατείνεται ὁ συγγραφεὺς, δευτερευούσης σημασίας. Ἡ ἱστορία τῆς ἐν Φλωρεντίᾳ ψευδοσυνόδου εἶναι ἀρκετὰ διαφωτιστικὴ ἐπὶ τοῦ σημείου τούτου. Ὁ Μ. Ἐκκλησιάρχης Συρόπουλος ὁ παρακολουθήσας τὰ τῆς συνόδου καὶ γράψας περὶ αὐτῆς, προκειμένου περὶ τῆς ἐν τῷ Συμβόλῳ προσθήκης τοῦ filioque καταδεικνύει πόσον ἀμφότεραι αἱ μερίδες ζήλοτύπως εἶχοντο τῶν ἰδίων δογματικῶν δοξασιῶν. «Ταῦτα (ἡ παραδοχὴ ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδότων τοῦ filioque ἢ ἢ ἐκ μέρους τῶν καθολικῶν ἀπόρριψις αὐτοῦ) λέγει ὁ Συρόπουλος, εἰσὶν ἀδύνατα ἐπ' ἀμφοτέροις τοῖς μέρεσι. Ὁ

δὲ Μάρκος ὁ Εὐγενικός ἐλεγεν ἐνὶ χωρεῖ συγκατάθεσις εἰς τὰ τῆς πίστεως».

Τὸ ἐκ πολιτικῶν καὶ θρησκευτικῶν λόγων γεννηθὲν μῖσος, αἱ συμφεροντολογικαὶ διαθέσεις καὶ πλεονεκτικαὶ ἐπὶ τῆς πλουσίας πόλεως ἐποφθαλμιάσεις ἰδίᾳ τῶν Ἑνετῶν, καὶ αἱ κατὰ τὰς πρώτας σταυροφορίας προκύψασαι νταὶ προστριβαὶ μεταξὺ τῶν δύο κόσμων ὡς παρατηρεῖ ὁ κ. Oh. Diehl προὐκάλεσαν τὴν τετάρτην σταυροφορίαν, τὴν κατάληψιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως ὑπὸ τῶν Λατίνων καὶ τὴν δημιουργίαν ἐν Ἀνατολῇ λατινικοῦ κράτους. Τοῦτο κατὰ τὸν συγγραφέα, ἦτο τὸ βαρύτερον πλῆγμα ἐκ τοῦ ὁποῦ οὐδέποτε ἐντελῶς συνῆλθεν ὁ Ἑλληνισμός. Ἐκέρδισεν ὁμοῦς ὁ ἑλληνικὸς κόσμος ἠθικῶς· καὶ ἡ δύναμις αὐτῆ ἐδείχθη ἔτι μεγαλειότερα κατὰ τὴν ὑπὸ τῶν Τούρκων ἄλωσιν τῆς μεγάλης ταύτης πόλεως. «Ἀνανεοῦται, λέγει, ἡ συνείδησις τοῦ Ἑλληνισμοῦ, ὁ ὁποῖος δὲν θέλει νὰ ἀποθάνῃ καὶ ὁ ὁποῖος ἀφανῶς προετοιμάζει καὶ κατ' αὐτὴν ταύτην τὴν στιγμήν τῆς καταστροφῆς μέλλον καλλίτερον». Ἡ μετὰ τὴν ἄλωσιν ἱστορία τοῦ ἔθνους μας καὶ ἰδίᾳ τὰ σημερινὰ γεγονότα τοῦ Ἑλληνισμοῦ δικαιοῦσι πληρέστατα τὴν ὠραίαν ταύτην γνώμην τοῦ συγγραφέως.

Μετὰ ταῦτα ἀκολουθεῖ ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἐπιγραφόμενον «ὁ βυζαντινὸς πολιτισμός». Ἐξετάζει ὁ συγγραφεὺς τὰς μεγάλας ὑπηρεσίας τὰς ὁποίας παρέσχεν ὁ πολιτισμὸς τῆς Ἑλληνικῆς Αυτοκρατορίας τῶν μέσων χρόνων εἰς τὸν δυτικὸν καὶ ἀσιανὸν κόσμον, πολιτισμὸς δημιουργηθεὶς ἐκ τῶν στοιχείων τοῦ κλασσικοῦ Ἑλληνισμοῦ, τῶν χριστιανικῶν καὶ ἀσιανῶν στοιχείων. Μνεῖαν ποιεῖται τῶν προόδων τῶν γραμμάτων παρὰ τοῖς Βυζαντινοῖς, ἰδίως τῆς Φιλολογίας, Ἱστορίας, τῆς τέχνης καὶ πρὸ πάντων τῆς Θεολογίας. Ὀνομάζει σοφῶς καὶ εὐφρανεῖ τοὺς Ἀρχιερεῖς

τῆς Ἀνατολῆς κατέχοντας ὑψηλὴν θέσιν ἀπὸ ἀπόψεως μορφώσεως ἐναντι τῶν ἀγροίκων καὶ ἀμαθῶν, ὡς λέγει, κληρικῶν τῆς Δύσεως. Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τοὺς σλαυικοὺς λαοὺς, λόγον κάμνει περὶ τῆς ἐπιδράσεως τοῦ βυζαντινοῦ πολιτισμοῦ ἐπὶ τῶν διαφόρων βαρβάρων τούτων ἔθνων, τὰ ὁποῖα ἡ ὀρθοδοξία ἀπὸ ἡμιαγρίων ὀρθῶν ἀνύψωσεν εἰς λαοὺς κάπως πεπολιτισμένους.

Ἐν τέλει ἐπισυνάπτεται εἰς τὸ ἐν λόγῳ βιβλίον συμπέρασμα ὑπὸ τὸν τίτλον «ἡ Βυζαντινὴ κληρονομία». Ἐξαιρεῖ ὁ συγγραφεὺς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν βαρβάρων νικητῶν, τῶν Τούρκων, καὶ τὸ πρόσωπον τὸ ὁποῖον διεδραμάτισεν ἡ ὀρθόδοξος Ἐκκλησία μετὰ τὴν ἄλωσιν ἐν τῷ ἔργῳ τῆς διασώσεως τῆς θρησκείας καὶ τοῦ ἔθνισμοῦ τῶν ὑπὸ τὴν τουρκικὴν κατοχὴν ἐπὶ αἰῶνας διατελεσάντων διαφόρων βαλκανικῶν λαῶν. «Ἐν, λέγει, ἐν τῇ ὑπὸ τῶν Τούρκων κατακτηθείσῃ Ἀνατολῇ διεφυλάχθησαν ἡ ἑλληνικὴ γλῶσσα καὶ ἡ ἑλληνικὴ μόρφωσις, ἡ ἀξία τοῦ γεγονότος τούτου ὀφείλεται καθ' ὅλοκληρίαν εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν τὴν κληρονομήσασαν καὶ συνεχίσασαν τὰς βυζαντινὰς παραδόσεις».

Εὐχάριστον εἶναι νὰ γράφονται τοιαῦτα παρὰ ξένων, καθ' ἣν στιγμήν ἴσως τέκνο τῆς ἑλληνικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας ἐκ προκαταλήψεων, ἢ πάθους ἢ ἀμαθείας καὶ ἐπιπορευτικῆς παραγνωρίζουσιν ἢ διαστρέφουσι τὰς ὑπὲρ τοῦ ἔθνους ἐνεργείας τῆς Ἐκκλησίας, ὡς ἰδίως ἐποιήσατο κατὰ τὴν μακραίωνα δουλείαν.

Καὶ ἀφοῦ ὁ συγγραφεὺς ὁμιλεῖ περὶ τῶν πολιτικῶν ἐποφθαλμιάσεων τῶν διαφόρων βαλκανικῶν λαῶν στρεφόντων διαρκῶς τὰ βλέμματά των πρὸς τὸν τρολλὸν τῆς

Ἁγίας Σοφίας καὶ ἐγειρόντων ἀξιώσεις ἐπὶ τῆς μεγάλης κληρονομίας τῶν βυζαντινῶν προσθέτει τὰ ἀκόλουθα: «Καὶ ἡ Ἑλλὰς ἀσμένως κηρύσσει ἑαυτὴν κληρονόμιον τοῦ Βυζαντίου, καὶ θεωρεῖ ἑαυτὴν κληρονόμον νομιμώτερον ἢ ὅσα θὰ ἠδύναντο νὰ θεωρηθῶσιν οἱ σλαυϊκοὶ λαοί». Μνεῖαν ποιεῖται τοῦ κατὰ τὰ τέλη τοῦ 1914 ὑποβληθέντος τῷ πρώτῳ βασιλεῖ Κωνσταντίνῳ ὑπομνήματος τοῦ κ. Ἐ. Βενιζέλου, ἐν ᾧ ἐγένετο λόγος περὶ σπουδαίας μεγεθύνσεως τῆς Ἑλλάδος ἐν Μ. Ἀσίᾳ, τῇ χώρᾳ ταύτῃ «ἥτις ὑπῆρξεν ἄλλοτε ἢ δύναμις τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας».

Κατακλείει δὲ ὁ συγγραφεὺς τὸ ὄραϊον βιβλίον του διὰ τῶν ἐξῆς λέξεων: «Ἀπὸ τεσσάρων καὶ ἡμίσεως αἰῶνων εἶναι ἐξηφανισμένη ἡ βυζαντινὴ Αὐτοκρατορία· ἀλλ' ἡ ἀνάμνησις τῆς ὑφίσταται ἀνεξάλειπτος καὶ ἰσχυρὰ καὶ διὰ τοὺς λαοὺς τοὺς περισυλλέξαντας τὴν κληρονομίαν του καὶ τὴν ἱστορίαν του— ταύτην τὴν ἱστορίαν ἢ ὅποια μᾶς φαίνεται νεκρὰ— περιέχει πάντοτε ὑποσχέσεις καὶ ἐχέγγυα διὰ τὸ μέλλον».

Συμπληροῦντες τὰς σκέψεις ταύτας τοῦ συγγραφέως λέγομεν, ποῖος ἄλλος λαὸς περισυνέλεξε περισσότερα μερίδια ἐκ τῆς κληρονομίας ἐκείνης παρὰ ὁ ἱστορικῶς καὶ ἐθνολογικῶς δικαιούχος, ὁ ἑλληνικὸς λαός; Καὶ εἰς ποῖον ἄλλον λαὸν διέμενε ζωηροτέρα ἢ ἀνάμνησις ἐκείνη περὶ τῆς ὁποίας ὀμιλεῖ ὁ συγγραφεὺς, παρὰ εἰς τὸν τότε μὲν δεινῶς τρωθέντα, σήμερον δὲ ἀποκαθιστάμενον εἰς τὰς προγονικὰς του κτήσεις ἑλληνικὸν λαόν;

Τὸ βιβλίον τοῦ κ. *Ch. Diehl* εἶναι σπουδαιότατον ἰδίᾳ κατὰ τὰς σημερινὰς περιστάσεις, καθ' ὅς ἕκαστον ἔθνος ζητεῖ νὰ εὕρῃ ὅλους τοὺς δεσμοὺς τοὺς συνδέοντας αὐτὸ

μὲ τὸ παρελθὸν διὰ νὰ στηρίξῃ δικαιώματα καταπατηθέντα ὑπὸ τῆς σκληρᾶς καὶ ἀδίκου βίας. Τὸ σύγγραμμα τοῦτο ἐνέχει ἰδιαιτέραν σπουδαιότητα δι' ἡμᾶς τοὺς Ἕλληνας, ἐκ τῶν ὁποίων οὐκ ὀλίγοι δυστυχῶς μὴ μελετήσαντες ἐμβριθῶς τὴν ἱστορίαν τοῦ ἔθνους εὐχερῶς καὶ ἀκόπως ἐκτόξεύουσι τὸ ἀνάθεμα κατὰ τοῦτου ἢ ἐκείνου τοῦ θεσμοῦ τοῦ μεσαιωνικοῦ καὶ τοῦ νεωτέρου ἑλληνισμοῦ.

Ὅσοι δὲν ἀρκοῦνται εἰς μόνην τὴν ξηρὰν ἀφήγησιν γεγονότων, ἀλλὰ ζητοῦσι καὶ τοὺς ἱστορικοὺς νόμους, τοὺς συνδυετικούς κρίκους χιλιετοῦς ἱστορικοῦ βίου τοῦ ἔθνους μας ὡς μελετήσωσιν ἐπισταμένως τὸ βιβλίον τοῦ ὁποίου τὴν ἀνάλυσιν καὶ κρίσιν ἐνταῦθα καταπαύω.

Ἐν Ἐδιρνε-καπού τῇ 14 Δεκεμβρίου 1919.

+ Ὁ Σκοπέλου Γεννάδιος

B'

ΦΙΛΑΡΕΤΟΥ ΒΑΦΕΙΔΟΥ, μητροπ. Διδυμοτείχου

Περὶ τοῦ γάμου καὶ τῆς ἀγαμίας τῶν κληρικῶν, ἀνατυπ. ἐκ τοῦ «Γρηγ. Παλαμᾶ» (σχ. ὄγδ. σ. 53).

Θεσσαλονίκη, 1919.

Ἐν τῷ φυλλαδίῳ τούτῳ ὁ γνωστὸς ἱστορικὸς πρᾶγματεύεται μετὰ τῆς διακρινούσης αὐτὸν ἐμβριθείας τὸ περὶ γάμου καὶ ἀγαμίας τῶν κληρικῶν ζήτημα, ἀπαντῶν συγ-

χρόνως εἰς τὸ σχετικὸν φυλλάδιον τοῦ Μητρ. Ἀγκύρας Γερ-
 βασίου. Ὁ συγγραφεὺς τονίζει τὸν ἐν τῷ γάμῳ ἐνυπόρχον.
 τα ὑψηλὸν σκοπὸν, τὴν δι' ἀλλήλων δηλ. συμπλήρωσιν καὶ
 ἠθικὴν τελειοποίησιν τῶν ψυχῶν (σελ. 4 κξ.), παραθέτων δὲ
 γνώμας τῶν σπουδαιότερων Ἑλλήνων καὶ Λατίνων Πατέρων,
 δεικνύει τὴν ἀντίληψιν τῆς ὀρθοδόξου καὶ τῆς καθολικῆς
 ἐκκλησίας, ὅτι ἡ ἀγαμία εἶναι ἀγιωτέρα τοῦ γάμου (σελ.
 7—13), ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν προτεσταντικὴν, ἣτις οὐ-
 δεμίαν ἠθικὴν ὑπεροχὴν ἀναγνωρίζει εἰς αὐτὴν (σελ.
 22—38). Ἐξιστορεῖ εἰτα τὴν βαθμιαίαν ἐπικράτησιν τῆς
 ἀγαμίας τῶν ἐπισκόπων ἐν τῇ ἡμετέρᾳ ἐκκλησίᾳ (σελ. 18—
 20)¹, τὴν βαθμιαίαν ἐπικράτησιν τῆς ἀγαμίας καὶ τῶν
 τριῶν βαθμῶν τῆς ἱερωσύνης ἐν τῇ καθολικῇ ἐκκλησίᾳ (σελ.
 20—22) καὶ μόνον εἰς ἓν σημεῖον δὲν ἀποδέχεται τοιαύτην

1). Ἐν σελ. 20 ἀποδέχεται, ὅτι ἡ ἐν Τροῦάλλῳ σύνοδος διὰ τοῦ
 12ου αὐτῆς κανόνος εἰσάγει νέον τι καὶ ὅτι ἕκτοτε ἐπιτελεῖ νὰ προ-
 χειρίζονται ἐπίσκοποι μόνον ἀγαμοί. Ὁρθότερον ἴσως θὰ ἦτο νὰ νοη-
 θῶσι τὰ πράγματα ὡς ἑξῆς: Ἀπὸ τῆς σχετικῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ
 Ἰουστινιανοῦ προχειρίζοντο ἐπίσκοποι μόνον ἀγαμοί, ἡ δὲ κοινὴ συ-
 νεῖδησις δὲν ἀνείχετο πλέον ἐπισκόπους ἐγγάμους. Ἐντεῦθεν ἐγεννή-
 θη νέα συνθήκη· ἐγγαμοὶ κληρικοί, ἐν χειροτονηθῶσιν ἐπίσκοποι
 ἀφῆνον τὰς συζύγους τῶν, ὑποχνοῦμενοι ἀγαμίαν. Ἐν Ἀφρικῇ ὁμοίως
 καὶ Λιβύῃ ἐπίσκοποι καίπερ ἐκ τοιούτους ὄρου χειροτονηθέντες δὲν
 ἔπαυον κρυφίως τὰς μετὰ τῶν συζύγων τῶν σχέσεις, πρὸς γενικὸν βε-
 δαίως σκάνδαλον. Ἡ ἐν Τροῦάλλῳ σύνοδος διὰ τοῦ 12 αὐτῆς κανόνος
 δὲν εἰσάγει νέον τι ἀποδέχεται ἀπλῶς τὴν καθιερωμένην πλέον ἀγα-
 μίαν τῶν ἐπισκόπων, ἀποδέχεται τὴν ὑφισταμένην συνθήκην τοῦ χω-
 ρισμοῦ τῶν συζύγων καὶ ζητεῖ μόνον νὰ ἔρῃ τὰς σχετικὰς καταχρή-
 σεις. Διὰ τοῦτο ἐν τῷ 48 καν. ἀνέλαθε νὰ ρυθμίσῃ τὴν ὑφισταμένην
 συνθήκην τοῦ χωρισμοῦ τῶν συζύγων κατὰ τῆσιν, δυνάμενον νὰ
 προλαμβάνῃ τὰς καταχρήσεις.

βαθμιαίαν ἐξέλιξιν εἰς τὴν ἀπαγόρευσιν δηλονότι τῆς δι-
 γαμίας τῶν κληρικῶν καὶ τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου
 (σελ. 13—18). Ἀμφότερα θεωρεῖ ὡς ἀποστολικὴν παράδο-
 σιν, μείνασαν ἀναλλοίωτον διὰ τῶν αἰώνων μέχρι τῶν ἡμέ-
 ρων ἡμῶν. Τὴν ἀποστολικότητα αὐτῶν στηρίζει ἐπὶ τοῦ
 γνωστοῦ χωρίου τῆς α' πρὸς Τιμόθεον ἐπιστολῆς τοῦ Παύ-
 λου, ἔνθα περὶ τοῦ ἐπισκόπου (ἦτοι τοῦ πρεσβυτέρου) καὶ
 τοῦ διακόνου ἀπαιτεῖται νὰ εἶναι «ἀνὴρ μίᾳς γυναίκος» (3,
 2 καὶ 12, πρβλ. Τίτ. 5, 8). Ὅτι διὰ τούτων εἰς τοὺς κληρι-
 κοὺς ἀπαγορεύεται ἡ διγαμία, εἶναι ἀναμφισβήτητον, δὲν
 ἔχομεν ὁμοίως ἐνταῦθα συγχρότως καὶ ἀπαγόρευσιν τοῦ μετὰ
 τὴν χειροτονίαν γάμου. Ὁ συγγρ. φαίνεται ἐξάγων αὐτὸ
 κατ' ἀναλογίαν ἐκ τοῦ 1 Τιμ. 5, 8, ἔνθα ὁ λόγος περὶ τῶν
 διακονισσῶν, παρ' ὧν ἐπίσης ἀπαιτεῖται, νὰ εἶναι γυναῖκες
 ἐνὸς ἀνδρός, ἀλλὰ πρὸς τούτοις χῆραι καὶ ὄχι νεώτεραι τῶν
 60 ἐτῶν. Ἄλλ' ἡ ἐντεῦθεν κατ' ἀναλογίαν λαμβανομένη ἐξή-
 γησις τοῦ περὶ τοῦ γάμου τῶν κληρικῶν χωρίου, ἦν καὶ ἄλ-
 λοι ἀσπάζονται, δὲν εἶναι ὀρθή. Ἐπειδὴ παρὰ ταῖς διακο-
 νίσσαις, διὰ νὰ καταστῶσι χῆραι, ἀφ' ἑαυτοῦ θὰ προηγηθῇ ὁ
 πρῶτος καὶ μόνος ἐπιτρεπόμενος αὐταῖς γάμος, δὲν δύνα-
 ται τις ἐντεῦθεν νὰ συμπεράνῃ, ὅτι ὁ ἀπόστολος εἰς τοὺς
 κληρικοὺς ἀπαγορεύει τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον.
 Κατ' ἀπαράβατον κανόνα ἡ ἀναλογία χωρεῖ πάντοτε ἐκ τοῦ
 ἐλάσσονος ἐπὶ τὸ μείζον, ἐν τῇ περὶ ἧς δὲ ὁ λόγος εἰδικῇ
 περιπτώσει τὸ μείζον εὐρίσκεται, ὄχι ἔνθα τὸ ἀνωτερον ἀ-
 ξίωμα (ὁ ἱερατικὸς βαθμὸς), ἀλλ' ἔνθα αἱ περισσότερα
 ἀπαιτήσεις καὶ οἱ περισσότεροι περιορισμοί, ἦτοι παρὰ
 ταῖς διακονίσσαις. — Τοῦ ἀποστολικοῦ χωρίου μὴ ἔχοντος
 τὴν ἀποδομένην αὐτῷ σημασίαν, ὁ 28ος ἀποστολικὸς κα-
 νὼν, ὅστις «τῶν εἰς τὸν κλῆρον προσελθόντων ἀγάμων»
 ἐπιτρέπει τὸν γάμον μόνον τοῖς ἀνογνώσταις καὶ τοῖς ψάλ-
 ταις, δὲν ἀρκεῖ ν' ἀποδείξῃ τὴν ἀποστολικότητα τῆς ἀπα-

γορεύσεως τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου. Εἶναι ἀληθές, ὅτι οἱ ἀποστ. κανόνες περιέχουσιν ἀρχαιότερον τοῦ Δ' καὶ τοῦ Γ' αἰῶνος ὕλικόν, ὄντες ἀπηχῆσεις τῶν ἀρχαιοτέρων συνόδων, ἐν αἷς ἐξεδηλώθη ἡ ἱερὰ παράδοσις, ἀλλὰ τίς εἶναι εἰς θέσιν νὰ διακρίνη τὸ ἀρχαιότερον τοῦτο ὕλικόν ἀπὸ τοῦ ἐν αὐτοῖς ἀναμφισβητήτως μεταγενεστέρου; Ἐπιστημονικῶς ἄρα ἐνδείκνυται, ὅπως οἱ ἀποστ. κανόνες μῆ ποτε εἰσῶνται πάντοτε μετὰ προηγουμένην ἄλλην σχετικὴν μαρτυρίαν. Τὴν ἀρχαιοτέραν μαρτυρίαν περὶ τοῦ γάμου ὡς ἀπόδοτος μετὰ τὴν χειροτονίαν, εὐρίσκομεν παρ' Ἰππολύτῳ, ὅστις ἐν τοῖς φιλοσοφουμένοις αὐτοῦ λέγει περὶ τοῦ πάπα Καλλίστου τάδε: «εἰ δὲ καὶ τις ἐν κλήρῳ ὦν γαμοίη, μένειν τὸν τοιοῦτον ἐν τῷ κλήρῳ, ὡς μὴ ἡμαρτηκότα» (9, 12) 1. Ὁ Κάλλιστος ἐπάπλευσεν ἀρχὰς τοῦ τρίτου αἰῶνος (217—222), εἶναι δὲ γνωστὸς ἐν τῇ Ἐκκλ. Ἱστορίᾳ καὶ διὰ τὴν ἄλλην αὐτοῦ ἠπίαν πολιτείαν. Οὗτος, ὡς γνωστὸν, ἐδέχετο τοὺς εἰς βαρῆα ἁμαρτήματα περιπεσόντας, εἰτα δὲ μετανοήσαντας καὶ διελθόντας τὰ καθιερωμένα τῆς μετανοίας στάδια, ἐνῶ ἄλλοι ἐπίσκοποι ἐν οὐδεμίᾳ περιπτώσει ἐδέχοντο αὐτούς. Ὡς περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἐκ τῶν νεωτέρων θεολόγων αἱ μὲν ἀποδέχονται, ὅτι ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ ἀρχῆθεν ὑπῆρχον δύο διάφοροι θεωρίαι καὶ δύο διάφοροι πράξεις, οἱ δὲ, ὅτι οἱ εἰς βαρῆα ἁμαρτήματα περιπίπτοντες ἀρχικῶς ἀπεκλείοντο τῆς ἐκκλησίας τελειωτικῶς, βραδύτερον δὲ (ἀπὸ τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ Β' αἰῶνος) ὑπει-

1). «Ἐπὶ Καλλίστου ἤρξαντο ἐπίσκοποι καὶ πρεσβύτεροι καὶ διάκονοι καθίστασθαι εἰς κλήρους» (αἰτ.). Βεβαίως τοῦτο ἐναντίον τῆς ἀποστολικῆς παραδόσεως, ἀλλ' ὁ πάπας αὗτος ἐπέστρεψεν εἰς Ρώμην, ὅ,τι καὶ ἐν ἄλλοις τισὶ μέρεσιν ἐπεκράτει. Τερτυλλ. De monog. 12. Θεοδωρίτου, ἐπιστ. 110.

σῆλθεν ἡ ἠπιωτέρα πράξις, οὕτω προκειμένου καὶ περὶ τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου, εἶναι δυνατόν νὰ διατυπωθῶσι δύο θεωρίαι, κατὰ μὲν τὴν μίαν, ὅτι ἀρχῆθεν δὲν ὑπῆρχεν ὁμοιόμορφος πράξις, κατὰ δὲ τὴν ἑτέραν, ὅτι ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος ἀρχικῶς ἀπηγορεύετο καὶ μόνου βραδύτερον ὡς καταχρήσεις ὑπεισῆλθον ἀντίθετα παραδείγματα. Τὸ ζήτημα δὲν δύναται νὰ λυθῇ εὐκόλως. Τοῦτο μόνον εἶναι βέβαιον, ὅτι τὰ ἀντίθετα ταῦτα παραδείγματα δὲν ἦσαν ὀλίγα. Ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος μέχρι τῶν ἀρχῶν τοῦ Θ' αἰῶνος ἀπηγορεύθη δωδεκάκις 1) ὑπὸ ἐκκλησιαστικῶν κανόνων καὶ πολιτικῶν νόμων. Ἄν οἱ τελούντες γάμον μετὰ τὴν χειροτονίαν ἀπετέλουν μεμονωμένα παραδείγματα, θὰ ἦρκει ἀναμφιβόλως ἡ ἐπ' αὐτῶν ἐφαρμογὴ τῆς σχετικῆς ποινικῆς διατάξεως, ἡ δ' ἐκκλησία καὶ ἡ πολιτεία δὲν θὰ ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ προβαίνωσιν ἐκάστοτε εἰς νέα ἐξ ὑπαρχῆς νομοθετήματα. Ἡ ἐκάστοτε ἐκδοσις νέων νομοθετημάτων δεικνύει, ὅτι διὰ τῆς πληθύος ἀντιθέτων παραδειγμάτων ἐτίθεντο τὰ παλαιὰ εἰς ἀχρησίαν. Ἄλλ' ἔχομεν περὶ τούτου καὶ ρητὰς μαρτυρίας ὁ 3ος καν. Τρούλλου λέγει «καὶ μάλιστα τοῦ ἐξ ἀγνοίας πτώματος εἰς οὐκ ὀλίγον ἀνδρῶν πλήθος διήκοντος» 2), ἡ δὲ 3η Νεαρὰ Λέοντος τοῦ Σοφοῦ ὁμιλεῖ περὶ ὀλοκλήρου συνηθείας «ἢ ἐπὶ τοῦ παρόντος κρατοῦσα

1). 26 κ. Ἀποστ. 10 κ. Ἄγιο. (314), 1 κ. Νεοκαίο. (314—325). Ἰουστινιανοῦ (527—565) Κώδικ. I, 3, 45 καὶ Νεαρὰ 6η, 22α, 123η. — 3 κ. 6 κ. Τρούλλου (692). Ἰουστινιανοῦ Πυνοτη. (706) Νεαρὰ Λέοντ. τοῦ Σοφ. (886—911) Νεαρὰ 3η καὶ 79η.

2) Ἐκεῖ βεβαίως ὁμιλεῖ συγχρόνως καὶ περὶ διγύμων κληρικῶν.

συνήθεια τοῖς πρὸς γάμον συνάπτεσθαι λογισμῶν ἔχουσι δίδωσιν εἰς ἱερέας πρὸ τῆς μνηστείας τελεῖν, εἶτα μέχρι ἐτῶν δύο) τῷ βουλομένῳ γήμασθαι περαίνειν ὀρίζει τὸ βούλημα». — Ἐἶναι ἡμετέρα εἰκασία, μέχρι τοῦδε μὴ τυχοῦσα ἐπιβεβαιώσεως, ὅτι ἡ πληθὺς τῶν παραδειγμάτων τούτων ἐξηγεῖται ἐκ τούτου, ὅτι μέχρι Δέοντος τοῦ «Σοφοῦ, ὡς γνωστόν, δὲν ἀπητέτο ἡ ἱερολογία καὶ ὅτι γάμοι δι' ἀπλῆς ἀμοιβαίας συγκαταθέσεως συνάπτόμενοι ἦσαν ἔγκυροι. Ἡ μὴ ἀπαίτησις τῆς ἱερολογίας διηκόλυε βεβαίως τὸν γάμον τῶν ἤδη κληρικῶν καὶ ἂν μὴ πάντα τὰ πλεῖστα ὁμῶς τῶν ἐκάστοτε ἀπαντῶντων παραδειγμάτων ἦσαν, φαίνεται, τοιούτου εἶδους ἰσχυροκρίσις. Ἐντεῦθεν ἐπίσης ἐξηγεῖται καὶ τὸ γεγονός, ὅτι μετὰ τὴν ὑπὸ τοῦ Δέοντος τοῦ Σοφοῦ ἐπιβολὴν τῆς ἱερολογίας στεροῦμεθα πλέον εἰδήσεων περὶ γάμων μετὰ τὴν χειροτονίαν.

Ἀλλὰ τὸ ζήτημα, κατὰ πόσον σήμερον δύναται νὰ ἐπιτραπῇ ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος, δὲν θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος, ἂν ἡ σχετικὴ ἀπαγόρευσις ἀνεκαθεν ὑπῆρχεν ἢ ἐπεκράτησε βραδύτερον ἢ λύσις τοῦ ζητήματος τούτου ἐνέχει ἱστορικὴν μόνον σημασίαν. Καὶ ἐπὶ τῇ ὑποθέσει, ὅτι ἡ ἀπαγόρευσις αὕτη εἰσῆχθη μετὰ ταῦτα, δὲν ἀποτελεῖ τοῦτο, αὐτὸ «καθ' ἑαυτοῦ λόγον ἐπιτρέποντα τὴν κατάργησιν. Ἐπίσης δὲν θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τούτου, κατὰ πόσον εἶναι ζήτημα δογματικὸν ἢ ἠθικόν. Ὁ συγγραφεὺς ἀποδέχεται, ὅτι τὰ δύο μυστήρια (ἱεροσύνη καὶ γάμος) δὲν ἀποκλείουσιν ἀλλήλα καὶ ὅτι ἐπομένως οὐδεὶς λόγος δογματικὸς ὑπάρχει ἀπαγο-

ρεύων τὸν μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμον (σελ. 50 κξ.). Ἀλλ', ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ, δὲν ὑπάρχουσιν ἠθικαὶ ἀρχαὶ ἀναλλοίωτοι; Ἡ ἄρσις τῆς ἀπαγορεύσεως τοῦ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμου θὰ ἐξαρτηθῇ ἐκ τῆς λύσεως τοῦ ἐπομένου ζητήματος, κατὰ πόσον δηλ. αὕτη εἶναι ἀπόρροια τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος ἢ ἀπλῶς καιρικῶν περιστάσεων. Κατὰ τὴν γνώμην τοῦ συγγραφέως, ἡ ἄρσις εἶναι ἀδύνατος, διότι ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν γάμος δὲν συμβιβάζεται πρὸς τὴν ἠθικὴν τελειότητα, πρὸς ἣν ὀφείλει νὰ τείνη ὁ κληρικός. Ἡ δύνατο μάλιστα ἀφόβως νὰ προσθέσῃ, ὅτι πρὸς τὴν ἠθικὴν ταύτην τελειότητα δὲν συμβιβάζεται ὄχι μόνον ὁ μετὰ τὴν χειροτονίαν, ἀλλὰ καὶ ὁ πρὸ αὐτῆς γάμος. Ἀλλ' ὡς ὁ συγγραφεὺς (σελ. 20 κξ.) κατακρίνει τὴν καθολικὴν ἐκκλησίαν, διότι παρ' αὐτῇ «κατεπατήθη ἡ ἐλευθερία» καὶ ἐπεβλήθη διὰ τῆς βίας ἡ τελειότης, οὕτω διευπλώθη ὑπὸ τινῶν ἢ γνώμῃ, ὅτι βεβαίως ἡ χριστιανικὴ τελειότης ἀπαίτεῖ, ἵνα ὁ ἤδη κληρικός μὴ συνάπτη γάμον, ὅτι ἡ ἀπαίτησις αὕτη εἶναι ἀπόρροια τοῦ χριστιανικοῦ πνεύματος, ἀλλ' ὅτι οὐδόλως ἐνέχεται τὸ χριστιανικὸν πνεῦμα, ἂν διάφοροι καιρικαὶ περιστάσεις, ὅσονδήποτε ἀρχαῖαι καὶ ἂν εἶναι αὐταί, ἐπέβαλον διὰ τῆς βίας τὴν ἐλευθέραν ταύτην ὑποχρέωσιν τῆς ἠθικῆς τελειότητος. Ἡ γνώμη αὕτη εἶναι τοῦλάχιστον εὐφυῆς.—Ὁ συγγραφεὺς κατ' ἀρχὴν ἀποδέχεται, ὅτι εἰς τὸ ἐπισκοπικὸν ἀξίωμα δύναται νὰ προάγῃται ἕγγαμοὶ κληρικοί, «ἀνάγκη ὁμῶς νὰ μελετηθῶσι σοβαρῶς αἱ ἐντεῦθεν δυνάμεναι νὰ προκύψωσι συνέπειαι καὶ μάλιστα ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ τῆς σήμερον» (σελ. 48).

B. K. Σ.

1). Κατ' ἑλλην ἑκδ. χῆν ἐντὸς οὐαῶ ἐτῶν.

